

Fællesskaber og mobning på EUD

- set fra et elevperspektiv

Udarbejdet af
Dansk Center for Undervisningsmiljø
2018

dansk
center for
undervisningsmiljø
viden til praksis

F

Forord

I denne rapport præsenterer Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM, resultaterne fra en undersøgelse om elevers oplevelse af fællesskab og mobning på erhvervsuddannelserne. Gode og stærke fællesskaber på erhvervsuddannelserne er vigtige, hvis frafald skal mindskes og trivsel skal sikres. Men hvordan oplever eleverne fællesskabet på erhvervsuddannelserne? Hvordan forstår eleverne mobning? Hvad skal skolerne være særligt opmærksomme på, når de forebygger og håndterer mobning? Gennem en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse blandt 1342 elever samt elevinterviews på landets erhvervsuddannelser fordelt på grundforløb og hovedforløb, har vi søgt svar på disse spørgsmål.

Undersøgelsen viser, at strukturen på erhvervsuddannelserne sætter nogle særlige rammer for fællesskabet og relationerne imellem eleverne. En struktur, der kræver andre forudsætninger for at kunne arbejde systematisk med at forebygge og håndtere mobning end på andre uddannelsessteder eller i grundskolen. Undersøgelsen peger særligt på vigtigheden af at arbejde med at italesætte grænser, sprogets betydning for fællesskabet og at arbejde med mobning som et fælles ansvar på erhvervsuddannelserne.

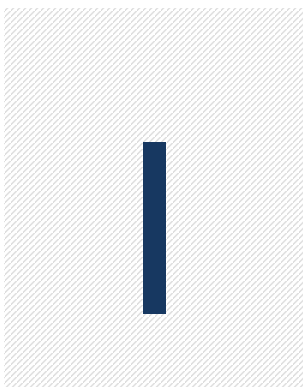
Rapporten og dens anbefalinger henvender sig særligt til fagprofessionelle og ledere, som har den daglige kontakt med elever og unge på landets erhvervsuddannelser, men rapporten er udformet med enhver som har interesse i undervisningsmiljøet på erhvervsuddannelserne for øje. Undersøgelsen følges desuden op med et praktisk værktøj til arbejdet med det psykiske undervisningsmiljø ude på skolerne. Værktøjet er udviklet på baggrund af resultater og konklusioner fra undersøgelsen.

Vi håber, at denne rapport og de tilhørende anbefalinger samt værktøjer kan bidrage med nye perspektiver på erhvervsuddannelsernes trivselsarbejde. Vi håber samtidig, at rapporten kan skabe refleksion og dialog på om, hvordan man bedst muligt arbejder med meningsfulde inkluderende fællesskaber på erhvervsuddannelserne.

Stor tak til alle de uddannelser og særligt elever, der har deltaget i undersøgelsen.

Rigtig god læselyst!

Jannie Moon Lindskov
Direktør, DCUM

Indholdsfortegnelse

Forord -----	2
Rapportens opbygning -----	4
Indledning -----	6
Metodisk tilgang i undersøgelsen -----	10
Elevfællesskabet på EUD – Del 1 -----	13
Elevernes oplevelse af mobning – Del 2 -----	20
Skolens rolle i et omskifteligt elevfællesskab – Del 3 -----	29
Opsamling og anbefalinger -----	38
Bilag 1: Datagrundlag og metode -----	42
Litteraturliste -----	47

R

Rapportens opbygning

Med denne rapport ønsker vi at styrke vidensgrundlaget for erhvervsuddannelsernes arbejde med at forebygge og håndtere mobning. Rapporten bygger på en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse blandt 1342 elever fordelt på grundforløb og hovedforløb på de fire hovedindgange på erhvervsuddannelserne. Vi har desuden foretaget 9 fokusgruppinterviews med elever og individuelle interviews med to elever, der selv har oplevet mobning på erhvervsuddannelserne.

Rapporten falder i tre hovedkapitler om hhv. elevfællesskaber, elevernes oplevelse af mobning og hvordan eleverne ser skolens rolle.

Elevfællesskabet på EUD

Hvad karakteriserer elevfællesskabet på erhvervsuddannelserne? Gennem interviews bliver det tydeligt, at fællesskabet er præget af omskiftelighed, hvilket betyder, at eleverne ikke altid ved, hvem de kommer på skoleforløb med og at elevfællesskabet ofte skal redefineres. Det stiller særlige krav til elevernes åbenhed overfor nye elever og elevfællesskaber – vigtige forhold, når vi taler om elevernes trivsel og deres motivation for at komme på skolen. Kapitlet redegør desuden for spørgeskemaundersøgelsens resultater om elevernes oplevelse af fællesskaber samt hvorvidt eleverne oplever at kunne få støtte og hjælp fra andre elever, hvis de har brug for det i faglige eller sociale sammenhænge.

Elevernes oplevelse af mobning

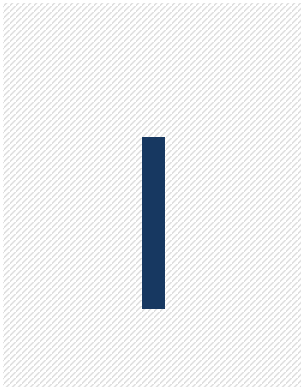
Her ser vi på, hvad der særligt gør sig gældende i forhold til mobning blandt eleverne på erhvervsuddannelserne. Hvordan forstår eleverne mobning, og hvad skal erhvervsuddannelserne være særligt opmærksomme på i forhold til mobning? Vi undersøger, hvordan den omskiftelighed eleverne oplever, kan gøre det svært at vurdere, hvornår noget er mobning eller ej, særligt fordi det kan være svært at kende og aflæse hinandens grænser. Vi undersøger også elevernes syn på, hvor ansvaret ligger, når der foregår mobning imellem elever. Her bliver det særligt tydeligt, at der ligger et arbejde for erhvervsuddannelserne i forhold til at aktivere den passive gruppe af elever, som ikke ser sig selv som en aktiv del af situationen.

Skolens rolle i et omskifteligt fællesskab

Hvordan ser eleverne på uddannelsesstedets rolle, når det drejer sig om at forebygge og håndtere mobning? Gennem interviews og resultater fra spørgeskemaundersøgelsen redegør vi for, hvad eleverne mener skolens rolle kan og skal være, for at sikre trivsel og forebygge og håndtere mobning. Derudover undersøger vi elevernes perspektiver på lærer-elev-relationen, når det handler om at forebygge og håndtere mobning.

Opsamling og anbefalinger

Afsluttende samler vi pointerne fra de tre ovenstående kapitler i konkrete anbefalinger til skolerne. Vi peger på nogle praktiske tilgange til arbejdet med at forebygge og håndtere mobning på erhvervsuddannelserne, samt arbejdet med at skabe meningsfulde fællesskaber i et omskifteligt miljø.

Indledning

“Det hjælper på læringen, at man er en del af et fællesskab og ikke føler sig udenfor“
(Elev, IT-supporter)

At indgå i positive fællesskaber har afgørende betydning for at man trives. I elevfællesskaber hvor der er lav trivsel, ser man i højere grad mobning, fravær, mindre engagement og lavere faglige kompetencer (Gutman & Vorhaus 2012). Unge med sociale og mentale problemer har f.eks. oftere indlæringsvanskeligheder og har oftere sværere ved, at gennemføre et uddannelsesforløb. Det estimeres bl.a., at psykisk mistrovisel er årsag til 60% af tilfældene af frafald på ungdomsuddannelser (Sundhedsstyrelsen 2012).

Ekspertgruppen bag ”Bedre veje til en ungdomsuddannelse” peger på, at de fleste unge har brug for fællesskaber, hvor de oplever at have betydning og blive set. Fællesskaber som stiller forventninger til dem, og hvor de samtidig oplever at kunne få den støtte, de har brug for (Ekspertgruppen om bedre veje til en ungdomsuddannelse 2017). Uddannelsesstedet er en vigtig arena, når det gælder oplevelsen af støtte og hjælp fra både undervisere og andre elever. Derfor er det vigtigt at fokusere på social trivsel i en skolekontekst. Skolen kan være med til at støtte unges følelsesmæssige og sociale velbefindende og samtidig give dem de miljømæssige betingelser, der skal til for at de trives og kan udfolde deres evner (Wistoft 2012, Christensen et al. 2017).

Ud fra et ønske om at gøre det mere attraktivt for elever at vælge samt gennemføre en erhvervsuddannelse, har der de seneste par år været øget politisk fokus på at forbedre undervisningsmiljøet. Med regeringens erhvervsuddannelsesudspil ”Fra folkeskole til faglært” (september 2018) ses en gennemgående ambition om at skabe et bedre undervisningsmiljø med fokus på fællesskabet. Regeringen foreslår en fælles indsats for at skabe mere attraktive ugemiljøer, et godt uddannelsesmiljø og trygge fællesskaber, der giver eleverne identitet og følelsen af at høre til (Regeringen, 2018: 29-30). Derudover er der siden erhvervsuddannelsesreformen i 2015 blevet gennemført en række tiltag, som har til formål at styrke ungdomsuddannelsesmiljøet og øge trivslen blandt eleverne på erhvervsuddannelserne.

Fra oktober 2017 er det desuden blevet obligatorisk for erhvervsuddannelserne at have en antimobbe-strategi, der beskriver skolernes arbejde med at forebygge og håndtere mobning. Det er ligeledes blevet et lovkrav, at skolerne skal lave en handleplan og informere berørte parter i tilfælde af mobning. Med det nye lovkrav har elever også ret til at klage til Den Nationale Klageinstans mod Mobning, hvis de oplever, at skolen ikke tager hånd om mobning.

Til trods for det øgede trivselsfokus på erhvervsuddannelserne vurderer DCUM, at der mangler dybde-gående empirisk viden om udbredelse og oplevelser med mobning på erhvervsuddannelserne. Denne undersøgelse har til formål at bidrage med elevernes perspektiv på mobning og samtidig sætte fokus på eventuelle afledte problematikker. Gennem spørgeskemaundersøgelse og interviews ser vi på, hvordan mobning kommer til udtryk på erhvervsuddannelserne, og hvilke handlemuligheder eleverne oplever at de har, hvis der foregår mobning.

Viden om elevtrivsel på EUD

Som en del af arbejdet med at understøtte trivslen på erhvervsuddannelserne er der siden 2015 blevet gennemført elevtrivselsmålinger på erhvervsuddannelserne. I 2016 besvarede 78 % af de 55100 erhvervs-uddannelseselever i elevtrivselsundersøgelsen (ETU). ETU fra 2015 og 2016 viser, at eleverne trives godt på erhvervsuddannelserne. Særligt i forbindelse med temaet 'elevernes velbefindende', viser eleverne stor tilfredshed (Undervisningsministeriet 2016). Resultaterne viser endvidere, at eleverne på hovedforløbet oplever en højere trivsel end eleverne på grundforløbet. Det gælder i særdeleshed hovedforløbsle- ver med en uddannelsesaftale. Derudover trives pigerne lidt bedre end drengene, de ældre bedre end de yngre, og dem der har en uddannelsesaftale med praktik trives bedre, end dem, der er i skolepraktik. Til trods for, at spørgsmålene indenfor emnet "velbefindende" drejer sig om elevernes sociale trivsel, er der ingen obligatoriske spørgsmål i spørgerammen som belyser, om eleverne har oplevet mobning på deres uddannelse. Spørgsmål om mobning ligger i et separat valgfrit modul som uddannelserne kan vælge til i forbindelse med gennemførelse af ETU.

En tidligere undersøgelse fra Børnerådet fra 2012/2013 viser, at unge på erhvervsuddannelser har ople- vet mere mobning i folkeskolen, end elever som går på gymnasiet (Børnerådet 2013). I undersøgelsen, som er foretaget blandt 4477 unge i Roskilde, angav 36 % af erhvervsskoleeleverne, at de ofte eller nogle gange er blevet mobbet i folkeskolen, hvor det tilsvarende kun var 21 % af gymnasieeleverne. Undersø- gelsen viser også, at der er en tendens til, at de unge oftere er ensomme eller oplever deres ungdomsuddan- nelse som spild af tid, hvis de blev mobbet i folkeskolen. Forskning tyder endvidere på, at elever, som bliver mobbet i folkeskolen, også oftere bliver mobbet senere i deres uddannelsesforløb (Gutman & Vor- haus 2012).

Når vi ved, at der er en større andel af eleverne på erhvervsuddannelserne, som tidligere har oplevet mobning og vi ved, at dette kan have store konsekvenser for deres trivsel og læring senere hen, finder vi det særligt relevant at undersøge elevfællesskaberne og forekomsten af mobning på erhvervsuddannel- serne. Hvad angår konkrete undersøgelser af forekomst og udbredelse af mobning på erhvervsuddannel- serne, er det kun muligt at finde en undersøgelse fra 2010, hvor LO (Landsorganisationen i Danmark) offentliggjorde undersøgelsen "Mobning blandt unge – i skolen og på arbejdspladsen". Denne undersø- gelse omfatter dog ungdomsuddannelser generelt og ikke kun erhvervsuddannelser. Her angiver hver 8. af de 17 – 18-årige på en ungdomsuddannelse, at de har oplevet mobning. Resultaterne viser endvidere at 35% flere drenge end piger oplever mobning i 17 – 18-årsalderen (Hansen, Andersen & Andersen 2010).

Trods øget fokus på trivsel og mobning på erhvervsuddannelserne findes der fortsat ikke megen viden om

- elevfællesskaberne på erhvervsuddannelserne
- hvordan eleverne forstår og oplever mobning, på erhvervsuddannelserne
- hvordan eleverne ser skolens rolle i forhold til at forebygge og håndtere mobning.

Elevperspektiv og anbefalinger

Som et led i at sikre alle unges ret til et godt og trygt undervisningsmiljø tager vi med denne rapport temperaturen på mobning og fællesskaber på erhvervsuddannelserne, og vi nuancerer samtidig resultaterne med elevernes perspektiver. På dette grundlag har vi udarbejdet nogle klare anbefalinger til erhvervsuddannelserne trivselsarbejde, som kommer efter hver del.

Teoretisk udgangspunkt

Når vi i rapporten sætter fokus på mobning og fællesskab, er det særligt med udgangspunkt i eXbus' forskning (Kofoed & Søndergaard 2009). Her ses mobning fra et gruppeorienteret perspektiv – mobning er noget, der udspringer fra et utrygt fællesskab. Denne forståelse af mobning kaldes for "det nye mobbesyn". Tidligere mobbeforskere fokuserede i højere grad på egenskaber i de individer, der mobbede andre eller blev udsat for mobning, mens man i det nye mobbesyn er optaget af konteksten og hvordan gruppedynamikken fungerer (Hansen 2017). Ifølge eXbus' forskning skal vi altså forstå de mekanismer og kulturer, der gør sig gældende i en elevgruppe for at forstå og håndtere mobning.

Dorte Marie Søndergaard forsker i mobning og social eksklusionsangst, og beskriver, at vi som mennesker er afhængige af at tilhøre fællesskaber. Hvis tilhørsforholdet til fællesskabet bliver truet eller kommer under pres, kan der opstå angst for at blive ekskluderet. Denne frygt for at blive ekskluderet kan forårsage, at man søger at minimere andres betydning i fællesskabet. Frygten for at blive ekskluderet fra fællesskabet kan dermed være afsæt for mobbemekanismer. Angsten kan udvikle sig i de grupper, hvor den enkelte føler sig usikker på, om han/hun har legitim adgang til fællesskabet, og hvor man oplever en risiko for at blive set som en irrelevant deltager, og som følge heraf blive skubbet ud. Risikoen for at blive dømt uden for fællesskabet ligger som en potentiel fare i alle sociale sammenhænge (Søndergaard 2009: 26).

Når vi i denne rapport sætter fokus på elevernes oplevelser med mobning på erhvervsuddannelserne, tager vi udgangspunkt i det fællesskabsorienterede mobbesyn. Fordi forståelsen af 'mobning' som begreb er under udvikling, er det interessant for os både at spørge direkte til elevers oplevelser med mobning, samt til forskellige parametre, som kan indikere, at der foregår mobning. I spørgeskemaundersøgelsen har vi derfor både spurgt direkte ind til elevernes oplevelser med mobning¹ og suppleret med spørgsmål om, hvorvidt eleverne har oplevet forskellige krænkende eller ekskluderende handlinger. På den måde får vi mulighed for at undersøge, om der er en forskel i andelen elever, der svarer, at de oplever mobning

og andelen af elever, der oplever krænkelser eller ekskludering. Et norsk studie af mobning på ungdomsuddannelserne viser nemlig, at hvis vi skal indfange elevers oplevelser med mobning, er det nødvendigt

¹ Hertil har vi brugt følgende formulering: "Mobning kan eksempelvis komme til udtryk på følgende måde: Hvis du eller andre elever gentagende gange, bliver udsat for negative eller ekskluderende handlinger. Det kan både være synlige handlinger f.eks. i form af vold, trusler, nedværdigende og diskriminerende bemærkninger, eller det kan være skjulte handlinger f.eks. hvor man udelukkes fra sociale arrangementer, bagtales eller ignoreres. Handlingerne kan både foregå offline og online."

at spørge bredere ind til oplevelser med konkrete typer af krænkelse, da vi ellers risikerer at få en underreportering af oplevelser med mobning (Wendelborg og Røe, 2014).

Modsat utrygge fællesskaber, hvorfra mobning udspringer, finder vi trygge, meningsfulde og inkluderende fællesskaber, hvor elever oplever, at de hører til, og hvor de ser sig selv som en del af noget større. Forskning viser, at oplevelsen af at være en del af et godt og meningsfuldt fællesskab er afgørende for, hvordan elever trives, lærer og udvikler sig (Holstein et al. 2017: 13). Derudover er det særligt vigtigt at opleve sig selv som en betydende del af et meningsfuldt fællesskab og kunne se sit bidrag berige fællesskabet (ibid. 18). Her skal der samtidig være plads til forskellighed i det fælles (Ulrich 2014: 14).

Når vi i denne rapport undersøger fællesskabet blandt eleverne, undersøger vi netop, hvorvidt eleverne finder værdi i at engagere sig og deltage aktivt i fællesskabet, og hvorvidt de oplever, at kunne bidrage til fællesskabet og få den støtte og hjælp, de har brug for. Igennem interviews har vi søgt at afdække elevernes forståelse af og oplevelser med fællesskabet på uddannelsen, og hvad de oplever, der skal til for, at fællesskabet bliver meningsfuldt at indgå i.

Derudover afdækker vi elevernes oplevelser af skolens rolle i forhold til at håndtere og forebygge mobning og i forhold til at yde støtte og vejledning til eleverne. Her trækker vi på Louise Klinges forskning omkring betydningen af lærerens relationskompetencer, som en forudsætning for læring, trivsel og udvikling i skolen.

Metodisk tilgang i undersøgelsen

For at indfange udbredelsen af mobning på erhvervsuddannelser samt elevernes perspektiver på og oplevelser med mobning bygger undersøgelsen dels på en spørgeskemaundersøgelse med besvarelser fra 1342 elever, dels på fokusgrubeinterviews og individuelle interviews med elever.

Spørgeskemaundersøgelsen

Spørgeskemaundersøgelsen har til formål at belyse elevernes oplevelser med mobning på erhvervsuddannelser, herunder hvor mobningen foregår, samt hvilke former for mobning der er mest udbredt på erhvervsuddannelser. Spørgeskemaundersøgelsen har ligeledes til formål at belyse elevernes oplevede handlemuligheder og skolens rolle i forbindelse med mobning. Spørgeskemaundersøgelsen er gennemført som en tværsnitsundersøgelse blandt erhvervsskoleelever fra februar til primo april 2018, og blev besvaret som en internetbaseret survey. Eleverne besvarede undersøgelsen anonymt, men blev bedt om at udfylde baggrundsoplysninger omkring køn, alder, hovedindgang, uddannelsessted, uddannelsens navn samt hvorvidt de gik på grund- eller hovedforløb.

Studiepopulation

Ønsket er, at studiepopulationen skal være en repræsentativ stikprøve af den samlede population af elever, der går på erhvervsuddannelser. Derfor har stikprøveudvælgelsen taget udgangspunkt i fordelingen på de forskellige hovedindgange og på grund- og hovedforløb. Vi har samtidig sigtet efter en geografisk spredning, ved at lade eleverne fra hver af de fire hovedindgange repræsentere hver region.

I nedenstående tabel ses den ønskede stikprøve sammenlignet med den opnåede stikprøve. Den ønskede stikprøve er baseret på tal fra den seneste opgørelse fra *Danske Erhvervsskoler og Gymnasier* (DEG) (Danske Erhvervsskoler og Gymnasier: 2017. Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling: 2016). Datasættet består af besvarelser fra i alt 1342 erhvervsskoleelever. Når man sammenligner den opnåede studiepopulation med den ønskede stikprøve, er der en overrepræsentation af elever fra grundforløbet sammenlignet med hovedforløbet. Analyser viser imidlertid, at der ikke er signifikant forskel på andelen af elever, som oplever mobning i disse to undergrupper.

Tabel 1

	Ønskede stikprøve (%)	Opnået studiepopulation (%)
Antal elever i alt	1500	1342
Fordeling på indgange		
Fødevarer, jordbrug og oplevelser	13 %	15%
Kontor, handel og forretningsservice	23 %	25,5 %
Omsorg, sundhed og pædagogik	20 %	20 %
Teknologi, byggeri og transport	44 %	38,5%
Fordeling på grund-og hovedforløb		
Grundforløb	31 %	50 %
Hovedforløb	69 %	50 %

Dataindsamlingsmetode

Eleverne blev rekrutteret igennem deres holddeltagelse i skoleforløbet – dvs. *klyngeudvælgelse*. Ved at anvende klyngeudvælgelse sikres en høj svarprocent når først skolerne har sagt ja til deltagelse. Det betyder dog, at det ikke er muligt at dække alle uddannelses typer i undersøgelsen. Undersøgelsen er derfor repræsentativ på et overordnet niveau, men ikke nødvendigvis på hovedindgangs- og uddannelsesniveau. Af samme årsag præsenteres resultaterne kun på et overordnet niveau. På deltager skolerne fik vi tildelt en kontaktperson, som rekrutterede det ønskede antal hold, på grund- og hovedforløb, og som sikrede, at spørgeskemaet blev besvaret. Eleverne blev bedt om at besvare undersøgelsen som en del af undervisningen, hvor deres underviser præsenterede undersøgelsen og faciliterede adgang til spørgeskemaet.

For uddybning af datagrundlag og metode bag spørgeskemaundersøgelsen, se bilag.

Kvalitative interviews

I forlængelse af spørgeskemaundersøgelsen har vi gennemført fokusgruppeinterviews samt individuelle interviews for at opnå et dybere og mere nuanceret billede af elevernes forståelse af og oplevelser med mobning samt deres perspektiver på skolens rolle i forhold til at forebygge og håndtere mobning. Alle interviewdeltagere er anonyme i rapporten.

Fokusgruppeinterviews

Formålet med de gennemførte fokusgruppeinterviews var at få indblik i sociale normer, som gør sig gældende i elevernes fællesskab samt de fortolkninger eleverne har af termerne 'mobning' og 'elevfællesskaber'. Håbet var, at fokusgruppeinterviews ville tilvejebringe forskellige perspektiver og lukke op for en uformel snak om elevernes oplevelser (Halkier 2010). Vi valgte derfor at udføre semistrukturerede interviews, for at sikre plads til diskussion og mulighed for at eleverne kunne supplere hinanden, samtidig med, at interviewet blev styret i en retning. Her blev der både spurgt ind til elevernes oplevelse af elevfællesskaberne, deres forståelse af mobning og deres oplevelser af handlemuligheder i tilfælde af mobning – herunder hvordan de ser skolens rolle i forhold til at forebygge og håndtere mobning. For at

afspejle den bredde og variation der er på tværs af erhvervsuddannelserne, tilstræbte vi at interviewe elever på tværs af de fire hovedretninger, grundforløbs- og hovedforløbselever. Samtidig tilstræbte vi en geografisk spredning blandt deltagerne. Vi gennemførte ni fokusgruppeinterviews med i alt 36 elever fra følgende uddannelser: social- og sundhedshjælper, social- og sundhedsassistenter, pædagogisk-assistenter, speditører, elektrikere, lastvognsmekanikere, it-supportere, dyrepassere samt elever fra EUX.

Eleverne deltog i fokusgruppeinterview med andre elever fra samme hold og interviewene blev udført på skolen, med deltagelse af to medarbejdere fra DCUM.

Individuelle interviews

Hensigten med de individuelle elevinterviews var at supplere fokusgruppeinterviewene med viden om konkrete mobbehændelser. Her blev der sat fokus på enkelte elevers egne oplevelser med mobning samt deres oplevelser af skolens håndtering af situationerne. Vi efterspurgte også forslag til hvordan uddannelserne kunne forbedre arbejdet med at forebygge og håndtere mobning. Interviewene var semistrukturerede, så eleverne selv kunne styre samtalen, og interviewerens guidede og stillede opklarende spørgsmål. Eleverne havde fået tilsendt interviewguiden på forhånd, så de vidste, hvad de gik ind til. Rekrutteringen foregik dels igennem et opslag på skolerne og dels igennem spørgeskemaundersøgelsen. Der blev udført to individuelle interviews med henholdsvis en pige og en dreng. Begge interviews foregik over telefonen, for at skabe et så trygt og anonymt rum som muligt for eleven. Telefoninterviews stiller større krav til, at eleverne er villige til at åbne op og fortælle om deres oplevelser og perspektiver, uden at kunne se, den de taler med (Brinkmann & Tanggaard 2010: 36). Det viste sig at være en succesfuld tilgang til at få elever, der har oplevelser med mobning, til at åbne op og fortælle om det.

Elevfællesskabet på EUD – Del 1

For at forstå hvad der særligt gør sig gældende omkring mobning på erhvervsuddannelserne, er det vigtigt først at kaste et blik på elevfællesskabet på uddannelsen. Elevfællesskaber på erhvervsuddannelser er i høj grad præget af en struktur, hvor der veksles mellem skoleundervisning og praktikforløb. De elever, der har deltaget i undersøgelsen, tilbringer mellem 2 og 20 uger på skolen ad gangen, hvilket har betydning for det fællesskab, de har med de andre elever. Grundforløbene foregår primært på skolen, hvorimod hovedforløbene i højere grad veksler mellem længere praktikforløb og kortere skoleperioder. Hvordan præger denne høje grad af omskiftelighed fællesskabet mellem eleverne? Hvilken betydning har fagligheden for fællesskabet blandt eleverne? Hvordan skabes meningsfulde fællesskaber? Disse spørgsmål søger vi at besvare i det følgende.

I interviewene stod især tre temaer tydeligt frem i forhold til elevernes oplevelse af elevfællesskaberne:

- 1) Erhvervsuddannelsernes struktur afstedkommer omskiftelige fællesskaber, hvor eleverne nogle gange oplever at skulle starte på nye hold med nye elever. Fællesskaber som jævnligt skal redefineres, kendetegnes bl.a. ved deres åbenhed overfor nye elever.
- 2) Eleverne oplever, at deres fælles faglighed qua deres uddannelse er med til at skabe et godt udgangspunkt for elevfællesskaber.
- 3) Til trods for de omskiftelige elevfællesskaber, har fællesskabet stadig stor betydning for eleverne og deres motivation for at komme på skolen.

Disse tre temaer vil blive uddybet og præsenteret i denne del af rapporten – suppleret af resultater fra spørgeskemaundersøgelsen.

Betydningen af et omskifteligt elevfællesskab

Erhvervsuddannelsernes skiftende struktur stiller særlige krav til elevernes omstilling og elevernes evne til jævnligt at kunne etablere nye fællesskaber. Dette kom til udtryk i vores fokusgruppeinterviews, hvor nogle af eleverne udtrykte manglende lyst til at investere i og prioritere fællesskabet på erhvervsuddannelsen.

"Der er ikke tid til at lave det der, sådan, sammenhold" (Elev, Elektriker)

"Her når man ikke at blive så personlig (...) jeg vil sige, at det [sociale] er bare ikke en prioritet på samme måde" (Elev, Speditør)

"Vi har et fællesskab på skolen, men jeg har også et liv efter skole" (Elev, Lastvogsmekaniker)

En del af eleverne gav udtryk for, at fællesskabet på skolen ikke har særlig prioritet i forhold til fællesskaber udenfor uddannelsen. Samtidig var det tydeligt, at eleverne oplever, at det kan være udfordrende at skulle indgå i de eksisterende grupperinger blandt eleverne på skoleforløbene, hvor nogle elever kender hinanden fra tidligere forløb:

"I starten kendte vi ikke hinanden. Folk fandt hurtigt sammen i klikker. Halvdelen kender hinanden fra grundforløbet, hvor de har gået sammen. Så de fandt hurtigt sammen, og hvis man ikke lige passede ind i en af grupperne, så er man bare den irriterende type" (Elev, Pædagogisk Assistent)

"Jeg går på et sammensat hold, hvor størstedelen af holdet har gået på samme grundforløb – som sådan er jeg jo ny i klassen, og det sociale sammenhold bærer derfor præg af at være samlet om 'de andre'." (Elevkommentar, Spørgeskemaundersøgelsen)

Elevernes udsagn viser, at der i høj grad er noget på spil, når de skal indgå i de omskiftelige fællesskaber, som præger erhvervsuddannelserne. For eleverne handler det både om hvem, der kender hinanden i forvejen, og hvem, der på den baggrund, grupperer sig med hinanden og hvordan denne elevgruppe, der måtte kende hinanden, modtager nye elever, der kommer til. En elev, der selv har oplevet mobning tidligere i sit liv, fortæller, at hun er meget bevidst om at skabe et godt fællesskab med plads til alle på erhvervsuddannelsen:

"Efter jeg er kommet på GF2 [grundforløb 2] er der mange elever, der er flyttet ud og nye elever der er kommet til. De [nye elever] skal også føle, at de kan blive en del af fællesskabet. Jeg tænker; hvordan ville jeg have det, hvis jeg var ny? Hvordan ville jeg gerne tages imod? Og så har jeg forsøgt at gøre det ved de andre. På kort tid snakker alle med alle. Den yngste elev er lige fyldt 16 og den ældste er i 50'erne. Men alle snakker med alle. Fællesskabet er virkelig godt." (Elev, Kokkeuddannelsen)

Eleverne italesætter således, hvilken betydning strukturen på uddannelserne har for relationerne mellem eleverne. På den ene side medfører uddannelsesstrukturen, at eleverne oplever, at der ikke er tid til at investere i fællesskabet og at elevfællesskabet i nogle tilfælde prioriteres lavere, end andre fællesskaber udenfor skolen. På den anden side stiller uddannelsens struktur – hvor elevholdene bliver sammensat på forskellige måder og hvor eleverne ikke altid kender dem, de skal på hold med – særlige krav til elevernes evne til at navigere i og være en del af et omskifteligt elevfællesskab. Her viser det sig, at det er vigtigt for eleverne at blive en del af fællesskabet, og nogle af dem udtrykker, at de selv har et medansvar for, at andre elever føler sig velkomne.

Fagligheden som et fælles tredje

I analysen af elevernes fællesskab er det også tydeligt, at det har stor betydning, at de har noget at mødes om – deres 'fælles tredje' eller deres 'vi'. Et fælles tredje i denne sammenhæng, skal forstås som det, der

binder eleverne sammen på tværs. I et velfungerende fællesskab forbinder mennesker sig aktivt til hinanden og det, de er fælles om (Hansen 2018: 40). ”Et virksomt fællesskab kræver, at vi skaber noget sammen i praksis, at vi retter vores energi mod det, vi skaber, og ikke mindst at vi over tid udvikler fælles værdier, sprog og udtryk” (Hansen 2018: 40). På samme måde er eleverne, når de deltager på hold på erhvervsuddannelserne, en del af et formelt fællesskab, som først bliver meningsfuldt, når de får mulighed for at udvikle sig og samtidig oplever, at de hører til.

På tværs af alle interviewene er det tydeligt, at eleverne i høj grad samles om deres faglighed. Eleverne oplever et interessefællesskab i det fag, de uddanner sig indenfor, og de oplever at have et tydeligere og mere ensartet mål med at gå på uddannelsen end f.eks. elever, der går på alment gymnasium eller i folkeskole. I fokusgruppeinterviewene beskriver eleverne, hvordan forskelligheder og eventuelle konflikter nedtones, når de mødes omkring deres fælles faglighed.

”Mange er computerspils- eller programmeringsinteresserede, hvilket giver et fælles fodslag. I folkeskolen sidder der måske både en læge og en skraldemand i samme klasse”. (Elev, IT-supporter)

”Jeg tror virkelig, at der er stor forskel på, om du deler den samme interesse. Vi skal jo alle sammen være elektrikere. Mekanikerne skal alle sammen være mekanikere. Folk der går på HH, det er jo vidt forskellige ting, de skal” (Elev, Elektriker)

”Det kan godt være, at man har forskellige interesser inden for ens arbejde. Men det betyder jo ikke, at man er så forskellige endda. For vi har jo alle den der interesse for dyr. (Elev, Dyrepasser)

Selvom fagligheden kan være med til at skabe et fælles tredje på erhvervsuddannelserne, er det dog fortsat vigtigt at være opmærksom på de elever, der ikke nødvendigvis passer ind i dette etablerede ’fælles tredje’. For disse elever kan det have en ekskluderende effekt, hvis man ikke lige passer ind i det stærke fagfællesskab.

Derudover beskriver eleverne også fællesskabet ud fra et ’nytteperspektiv’. Her fortæller eleverne, at de i løbet af den tid, de går på uddannelsen, har fokus på at skabe sig et fagligt netværk, som de kan trække på i fremtiden ude på arbejdsmarkedet – derfor ser de stor værdi i at opretholde gode relationer med hinanden nu og her. På den måde har elevernes forestilling om fremtiden betydning for deres fællesskab i nutiden.

”Forstå mig nu ret, men vi kommer ikke her for at få venskaber, vi kommer her for at få en uddannelse, det er det, vi fokuserer på (...) Det vi fokuserer på, er det med at netværke, det kunne være rart at komme hjem fra arbejde og ringe til nogen og høre ”kan du hjælpe mig med det her” altså at bruge hinanden lidt ik? Det tror jeg også skaber et bedre sammenhold”. (Elev, Speditør)

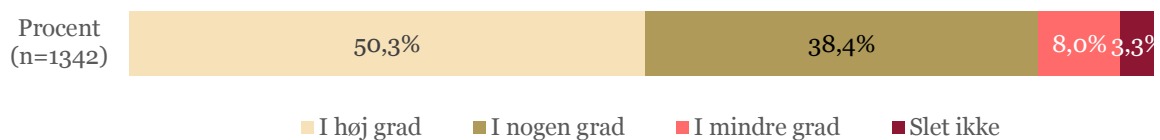
”Mange gange kan vi ikke undvære hinanden, jeg sidder med søkspart til dagligt, men jeg har jo brug for, at nogle andre i landet henter mit gods, så jeg bruger Mads, en anden elev, og så hjælper vi hinanden [...] så er det fedt at kende hinanden” (Elev, Speditør)

Det tyder således på, at det i høj grad er fagligheden, som identitetsmarkør, der knytter eleverne sammen i de omskiftelige elevfællesskaber. Eleverne får udviklet et fælles fagligt 'vi' på erhvervsuddannelsen, som de ser stor værdi i at kunne trække på uden for skolen. Som Holstein et al. skriver i trivselsrapporten fra 2017 indebærer det at være fælles om noget grundlæggende, at man er en del af en helhed, og her er det afgørende for et menneskes trivsel at opleve sig som en integreret del af noget større. "Alt hvad vi oplever som meningsfuldt, vil typisk være set i lyset af noget større – dvs. i lyset af en større helhed, vi oplever at indgå i" (Holstein et al. 2017: 14). På den måde er elevernes læring og faglige identitet på erhvervsuddannelsen med til, at de i højere grad ser sig selv som en del af en større helhed med en fælles forbundethed på tværs af forskellighed. Fagligheden er på den måde 'det fælles tredje' som eleverne mødes om på tværs i det ellers omskiftelige fællesskab og bidrager således til, at elevfællesskabet i højere grad bliver meningsfyldt.

Omskiftelige, meningsfulde fællesskaber

I spørgeskemaet har eleverne svaret på, i hvor høj grad de føler sig som en del af fællesskabet på skolen. Figur 1.1 viser, at til trods for den omskiftelighed, som præger elevfællesskabet på erhvervsuddannelserne, oplever langt de fleste elever at være en del af fællesskabet på uddannelsen. I undersøgelsen svarede 50,3 % af eleverne, at de i høj grad oplever sig som en del af fællesskabet på uddannelsen. Derudover oplever 38,4 %, at de i "nogen grad" føler sig som en del af fællesskabet. Dvs. at det næsten er ni ud af ti, der overvejende er positive omkring deres oplevelse af fællesskabet på uddannelsen. Herudover svarer ca. hver tiende elev (8,0 % og 3,3%) at de enten 'i mindre grad' eller 'slet ikke' føler sig som en del af fællesskabet.

Figur 1.1. I hvilken grad oplever du, at du er en del af fællesskabet på skolen?

Af fokusgruppeinterviewene fremgår det tydeligt, at det er vigtigt for eleverne at opleve sig som en del af fællesskabet. Eleverne peger på, at det øger deres motivation for at møde op til timerne, og for at lære og udvikle sig på skoleforløbet:

"Det er fandeme vigtigt, at man har det godt sammen, for det er nogle lange dage og lange uger, så det er vigtigt, at man kan finde ud af at have det godt sammen i skolen også" (Elev, Lastvogsmekaniker)

"Hvis man ikke har nogen at tale med i klassen, så bliver dagene lange og man har ikke rigtig energi til at lave de ting man skal" (Elev, IT-supporter)

"Det hjælper på læringen, at man er en del af et fællesskab og ikke føler sig udenfor" (Elev, IT-supporter)

"Gode klassekammerater giver en lyst til at komme alligevel" (Elev, IT-supporter)

Elevernes oplevelse af at være en del af fællesskabet og have det godt på skolen, viser sig på den måde at have en stor betydning for deres motivation for at komme og lære i skolen. Motivation er vigtigt, fordi det øger elevens interesse for læring og gør, at elever investerer mere tid og energi i skolen.

Et andet element i et meningsfuldt fællesskab er, at eleverne oplever at kunne få hjælp og støtte af andre elever. I spørgeskemaundersøgelsen spurgte vi eleverne, om de oplever at kunne få den hjælp og støtte, de har brug for af andre elever på uddannelsen. Spørgsmålet blev stillet for at få et indblik i karakteren af fællesskaberne. Gode fællesskaber kendetegnes ved, at man er i stand til at drage omsorg for og hjælpe hinanden og gøre noget sammen (Holstein et al. 2017: 25). I figur 1.2 ser vi, at 53,6% af eleverne oplever, at de i høj grad kan få den hjælp og støtte, de har brug for fra andre elever. Derudover er det 36,1%, som oplever, at de ”i nogen grad” kan få hjælp og støtte fra andre elever på uddannelsen, mens ca. hver tiende (7,9% og 2,4%) i mindre grad eller slet ikke oplever at kunne få hjælp og støtte fra andre elever på uddannelsen. Dette har indflydelse på, om eleverne oplever elevfællesskabet som meningsfuldt.

Figur 1.2. I hvilken grad oplever du, at du kan få hjælp og støtte fra andre elever på uddannelsen, hvis du har brug for det?

Et gennemgående tema i interviewene er elevernes oplevelse af, at de har et ansvar for at støtte hinanden, og at det er vigtigt at opleve sig som en del af fællesskabet. Her peger eleverne på, at skolen kan være med til at rammesætte elevernes fællesskab (en pointe der uddybes i del 3). Nogle af skolerne i undersøgelsen har f.eks. arrangeret tiltag, hvor eleverne sættes sammen på tværs af holdene og får ansvar for at kontakte og tjekke op på hinanden, hvis en elev er fraværende. Et tiltag, der har vist sig at have god effekt blandt eleverne. Som en elev i et fokusgruppeinterview giver udtryk for:

”Man bliver lidt holdt op på, at man skal komme i skolen, når man oplever, at være en del af et fællesskab” (Elev, IT-supporter).

Nogle elever fra spørgeskemaundersøgelsen såvel som i fokusgruppeinterviewene efterspørger også, at deres skole har et større fokus på sociale arrangementer, hvor der er mulighed for at dyrke fællesskabet:

”Jeg vil gerne have flere fællesskabs- og sociale arrangementer f.eks. tage på tur sammen, hvor vi kan lære hinanden hurtigt at kende.” (Elevkommentar, spørgeskemaundersøgelsen)

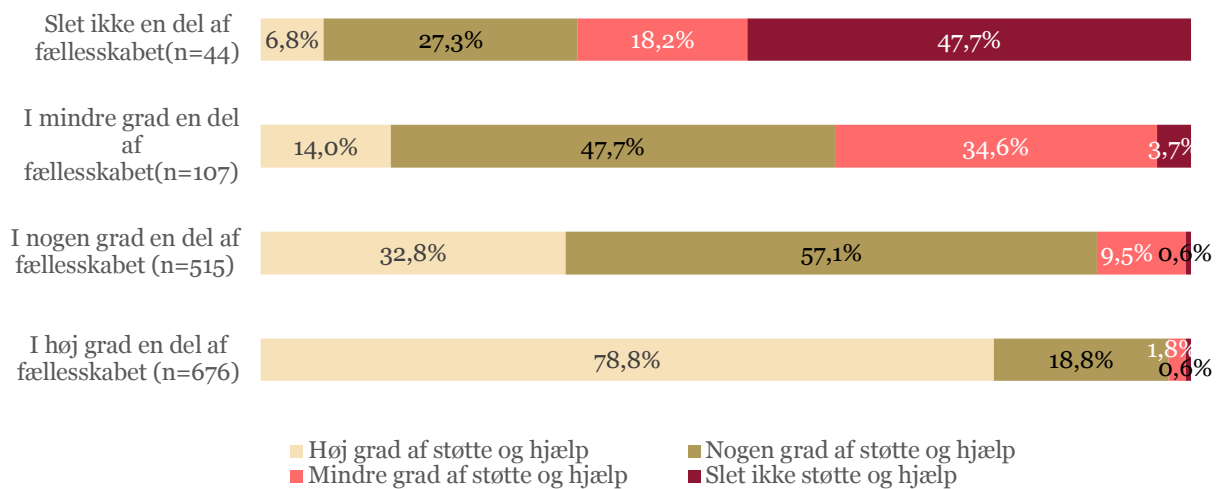
”Jeg synes, at vi mangler noget fællesskab på vores skole. I vores klasse foretager vi os ikke noget fælles.” (Elevkommentar, spørgeskemaundersøgelsen)

På baggrund af dette kan vi både konkludere, at eleverne har et ønske om at være en del af fællesskabet på uddannelsen, og at de samtidig har et ønske om, at dette prioriteres fra uddannelsens side. Der ligger således et vigtigt arbejde for skolerne i målrettet at sætte fokus på dette fælles ansvar for trivsel eleverne imellem.

Fællesskab og støtte

Selv om størstedelen af eleverne overvejende er positive i deres besvarelse af, hvorvidt de føler sig som en del af fællesskabet og får den støtte og hjælp, de har brug for, bør der være en særlig opmærksomhed på de elever, som ikke oplever dette. Vi har sammenlignet elevernes besvarelse omkring oplevelsen af at være en del af fællesskabet med deres oplevelse af støtte og hjælp af andre elever. Her ser vi, at de elever, der ikke føler sig som en del af fællesskabet, heller ikke i lige så høj grad oplever at kunne få støtte og vejledning af andre elever. På figur 1.3 kan man se, at knap halvdelen (47,7%) af de elever, som har angivet, at de slet ikke føler sig som en del af fællesskabet også har svaret, at de slet ikke oplever at kunne få støtte og hjælp af de andre elever, hvis de har brug for det. Omvendt oplever knap 4 ud af 5 (78,8%) af de elever, som scorer højt på fællesskabsoplevelsen også, at de får den hjælp og støtte de har brug for af andre elever. Der er således en klar sammenhæng mellem det at være en del af fællesskabet og at kunne få den hjælp og støtte, man har brug for af andre elever. Det betyder også, at mange af de elever, som *ikke* føler sig som en del af fællesskabet, *ikke* oplever at kunne få hjælp og støtte af andre elever. Det er særlig vigtigt at holde for øje, når skolerne skal arbejde med meningsfulde elevfællesskaber på erhvervsuddannelserne.

Figur 1.3. Figuren illustrerer et kryds mellem spørgsmålene: *I hvilken grad oplever du, at du kan få hjælp og støtte fra andre elever på uddannelsen, hvis du har brug for det?* og *I hvilken grad oplever du, at du er en del af fællesskabet på skolen?*

Elevfællesskabet på EUD – opsamling

Til trods for, at eleverne i længere perioder ikke er på skolen, har fællesskabet stadig stor betydning for deres trivsel og motivation. Langt de fleste elever oplever sig som en del af fællesskabet og oplever samtidig at kunne få hjælp og støtte af hinanden. På grund af uddannelsens omskiftelighed er det vigtigt for eleverne at kunne mødes omkring et fælles fagligt udgangspunkt – som et positivt 'fælles tredje' på tværs af elevfællesskabet.

Ca. hver tiende elev føler sig ikke som en del af fællesskabet, og cirka hver tiende elev oplever ikke at kunne få den hjælp og støtte af andre elever, som de har behov for. Denne gruppe er særlig vigtig at have fokus på i skolernes opsøgende trivselsarbejde.

Anbefalinger til erhvervsuddannelserne: Fokus på elevfællesskabet

- Den omskiftelige struktur, som præger elevfællesskabet, kræver en særlig opmærksomhed, når I planlægger og arbejder med at skabe meningsfulde elevfællesskaber.
- Brug fagligheden til at skabe meningsfulde elevfællesskaber på uddannelserne og til at knytte elever sammen på tværs ved f.eks. nystartede hold. Brug fagligheden som noget positivt elevernes mødes om i fællesskabet.
- Skab rammer hvor eleverne kan støtte og hjælpe hinanden på skoleforløbet, f.eks. gennem makkerordninger eller kontaktpersoner, som har ansvar for at kontakte og formidle informationer i forbindelse med f.eks. fravær.
- Vær særlig opmærksom på, at de elever, der har haft det svært i folkeskolen, kan have sværere ved at indgå i de omskiftelige fællesskaber, som præger elevfællesskabet på erhvervsuddannelserne

E

Elevernes oplevelse af mobning – Del 2

I del 1 så vi, at fællesskaber kan forankres omkring fagligheder som et 'fælles tredje'. Det kan forstås som et formelt fællesskab, hvor fagligheden tydeligt definerer, hvem der er en del af fællesskabet, og hvem der ikke er en del af fællesskabet. Men fællesskaber forankres også omkring moral, værdier og tolerance (Hansen 2005: 23-24). Disse elementer er foranderlige, og det kan således være vanskeligt at vurdere, om man er en del af fællesskabet eller ej. Moral, værdier og tolerancetærskel bliver ofte ikke italesat men udtrykkes implicit i elevernes samvær. Mobning opstår ofte i et fællesskab, der er præget af usikkerhed, hvor frygten for at blive ekskluderet kan forårsage mobningen (Søndergård 2009: 28-35). Men hvordan ser erhvervsskoleelevernes oplevelser med mobning ud? Hvilke former for mobning kommer til udtryk? Hvor mange elever har haft oplevelser, som afspejler et utrygt fællesskab og et presset undervisningsmiljø? Disse spørgsmål søger vi svar på i del 2.

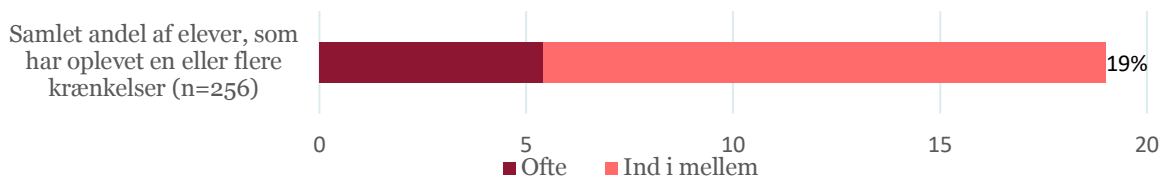
Mobning er et komplekst fænomen, og det vil altid være situationsbestemt og kontekstafhængig. For at afdække mobning på erhvervsuddannelserne og blive klogere på hvordan mobning kommer til udtryk, valgte vi både at spørge direkte ind til elevernes oplevelser med mobning, men også at spørge om oplevelser med krænkelser og ekskluderende handlinger, som, når det forekommer systematisk, også er tegn på mobning. Andre undersøgelser viser at, hvis man skal forstå elevens oplevelser med mobning, er det nødvendigt at spørge bredere ind til konkrete oplevelser med krænkelser, da elever ikke automatisk ser en sammenhæng mellem mobning og oplevelser med krænkende og ekskluderende adfærd (Wendelborg & Røe: 2014).

Vi spurgte derfor ind til nedenstående syv typer krænkelser, som alle er oplevelser, der afspejler et utrygt fællesskab:

- Digital mobning (f.eks. at andre har overtrådt dine grænser på sociale medier)
- Fysisk skade (f.eks. skubbet dig, slået dig eller udøvet vold mod dig)
- Kaldt grimme navne, gjort nar af eller blive nedværdiget
- Truet til at gøre ting, du ikke havde lyst til, f.eks. at gøre ondt ved andre
- Dine grænser er blevet overtrådt
- Diskrimination (f.eks. pga. hudfarve, etnicitet, religion, seksualitet)
- Holdt udenfor fællesskabet eller ignoreret i sociale sammenhænge

I figur 2.1 ses det, at der samlet er 19 % af eleverne, der regelmæssigt (5,4 % 'ofte' og 13,6 % 'ind imellem') har oplevet en eller flere typer af krænkelser. Krænkelser, som når det udføres systematisk og gentagende gange over en periode, kan være tegn på mobning. Det er altså næsten hver femte elev i undersøgelsen, der har haft oplevelser, der indikerer at der foregår mobning på uddannelsen.

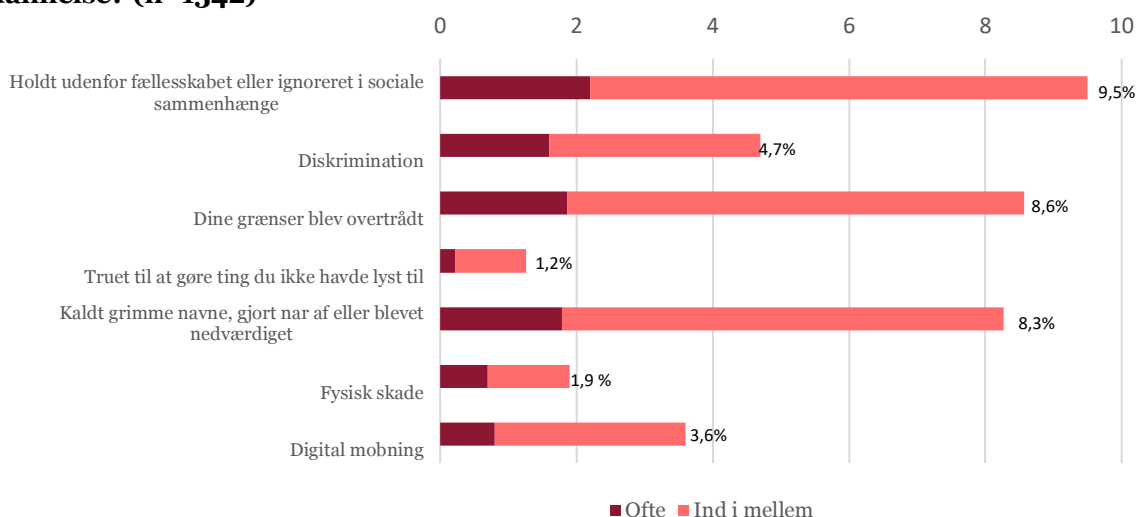
Figur 2.1. Andelen af elever, der 'ofte' eller 'indimellem' har oplevet en eller flere typer af krænkelser på deres uddannelse.

Note: Ovenstående afspejler andelen af elever, der har svaret, at de 'ofte' eller 'indimellem' har oplevet en eller flere typer krænkelser på uddannelsen.

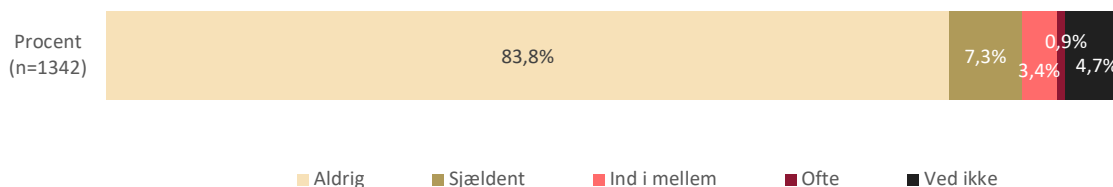
Svarene i undersøgelsen tyder på, at der særligt er tre typer af krænkende oplevelser, som dominerer blandt eleverne på erhvervsuddannelserne i nærværende undersøgelse. Fordelingen ses i figur 2.2. Her svarer 9,5 % af eleverne, at de "ofte" eller "indimellem" har oplevet at blive holdt udenfor fællesskabet eller har oplevet sig ignoreret i sociale sammenhænge. 8,5% af eleverne har "ofte" eller "indimellem" oplevet, at deres grænse er blevet overtrådt og 8,3 % af eleverne har "ofte" eller "indimellem" oplevet, at blive kaldt grimme navne, gjort nar af, eller blive nedværdiget. Det er også særligt disse tre typer af oplevelser, som eleverne på tværs af fokusgruppeinterviews italesætter, når vi snakker med dem om oplevelser med mobning på erhvervsuddannelserne – disse perspektiver bliver udfoldet nedenfor.

Figur 2.2. Hvor ofte er du blevet udsat for følgende af andre elever eller ansatte under din uddannelse? (n=1342)

I undersøgelsen spurgte vi også direkte til elevernes oplevelser med mobning. I nedenstående tabel, fremgår det at 4,3% (3,4 % og 0,9%, n=57) af eleverne angiver, at de regelmæssigt ("ofte" eller "ind i mellem") har oplevet at blive mobbet af andre elever, 7,3 % angiver, at de 'sjældent' har oplevet mobning samt 4,7% angiver, at de ikke ved om de har oplevet mobning.

Figur 2.3: Er du blevet mobbet af andre elever, mens du har gået på erhvervsuddannelsen?

Note: Når vi har spurgt eleverne om, de har oplevet mobning, har vi brugt følgende formulering ”Mobning kan eksempelvis komme til udtryk på følgende måde: Hvis du eller andre elever gentagende gange, bliver udsat for negative eller ekskluderende handlinger. Det kan både være synlige handlinger f.eks. i form af vold, trusler, nedværdigende og diskriminerende bemærkninger, eller det kan være skjulte handlinger f.eks. hvor man udelukkes fra sociale arrangementer, bagtales eller ignoreres. Handlingerne kan både foregå offline og online.” Elever fik svarmulighederne: ”Aldrig”, ”Sjældent”, ”Ind i mellem”, ”Ofte”, ”Ved ikke”.

Der er således en markant forskel på andelen af elever, der svarer, at de direkte har oplevet mobning (i undersøgelsen 4,3 %) sammenlignet med andelen af elever, som gentagende gange har oplevet krænkelse, der afspejler et utrygt fællesskab og undervisningsmiljø (i undersøgelsen 19 %). For at forstå denne forskel, er vi nødt til at dykke ned i elevernes forståelse af mobning.

Elevperspektiv på mobning

Når vi i interviewene spurgte ind til elevernes forståelse og oplevelser med mobning, kunne de relativt nemt beskrive og forklare mobning som fænomen, men de havde sværere ved at sætte det i relation til egne oplevelser. Nogle elever i fokusgruppeinterviews forklarer her, hvordan de forstår mobning:

”Jeg tænker, at mobning er karakteriseret ved at vare over længere tid, og at det er flere personer som gør det, og at der ikke bliver sagt noget til det og hvis personen siger fra, så bliver man ved. Og hvis man får flere og flere med på at køre på én bestemt person” (Elev, SOSU)

”[Mobning er] når man får andre til at føle sig utilpas, man er ond og griner af andre, når de fremlægger” (Elev, Speditør)

”[Mobning er hvis] en eller flere går efter en persons svagheder. Siger nogle bestemte ord, skubber, tager hans ting og ved hvordan han reagerer og synes det er underholdene” (Elev, Elektriker)

Som citaterne ovenfor viser, kan eleverne forholdsvist nemt sætte ord på deres forståelse af mobning. Flere beskriver, at det skal foregå over længere tid, at det ofte foregår i en gruppe og at mobning både kan være verbalt og non-verbalt.

På tværs af fokusgruppeinterviewene er det dog tydeligt, at eleverne har sværere ved at vurdere, hvornår konkrete situationer er mobning i praksis – her bliver grænserne en anelse mere diffuse. I det følgende undersøger vi, hvordan mobning kommer til udtryk på forskellige måder på erhvervsuddannelserne og hvordan eleverne i høj grad ser det, som den enkeltes eget ansvar at sige fra overfor mobning.

Eksklusion

Både i individuelle og fokusgruppeinterviews italesætter eleverne, at de oplever, at mobning kommer til udtryk i form af eksklusion fra fællesskabet. Mobbeforsker Helle Rabøl problematiserer også, at inklusion i fællesskaber præget af mobning ofte bygger på eksklusion af andre. I et fællesskab præget af mobning, kan overlevelseskampe komme til udtryk ved, at elever er nødt til at ekskludere andre, hvis de vil være en del af det dominerende fællesskab (Hansen 2018: 42). Flere elever i undersøgelsen skelner dog mellem eksklusion, der er selvforskyldt og eksklusion, der ikke er selvforskyldt. Her fortæller eleverne, at de ikke ser det som mobning, hvis de oplever, at eleven selv har fravalgt fællesskabet.

En elev som selv har oplevet at føle sig udenfor fællesskabet, reflekterer over sin egen opfattelse af situationen:

”Jeg har oplevet, hvor jeg har følt mig udenfor, men det var fordi det handlede om mig selv, om at jeg ikke var så god til at åbne mig op for dem. De var ikke så gode til at få mig ind, når jeg ikke åbnede op og kom til dem.”

Eleven beskriver et oplevet selvansvar for ikke at være en del af fællesskabet. Dette blev ligeledes diskuteret blandt eleverne i fokusgruppeinterviewene. F.eks. sagde en elev til en anden elev:

”Elev 1: ”I havde sådan en [elev] som ikke rigtig tog initiativ, og sagde nej når man spurgte. Så er man jo også selv skyld i, at man bliver holdt udenfor”.

”Elev 2: ”Hvis man selv er skyld i det [at blive holdt ude for] så er det ikke mobning... Nej det er jo noget personen selv har valgt”.

Eleverne udtrykker således, at de oplever det som et individuelt ansvar, at vise, at man gerne vil være en del af fællesskabet. Forskning omkring mobning viser dog, at det kan være svært at give udtryk for, at man gerne vil være en del af fællesskabet, hvis man er usikker på sin position og tilhørsforhold i fællesskabet. Her kan tidligere erfaringer med mobning i særdeleshed gøre det svært for elever at blive en del af de omskiftelige fællesskaber på erhvervsuddannelsen. Dette beskrives også i individuelle interviews, med de elever, der selv har oplevet mobning:

”Hvis de [andre elever] først har stemplet dig som indelukket, så er det svært at få vasket af panden. Så selvom du åbner dig op, så tror de stadig, at du er indelukket” (Elev, kokkeuddannelsen)

”Alle drengene har jeg snakket med i starten. Men efter vi er kommet tilbage fra praktik, så har de bare fuldstændigt ignoreret mig” (Elev, pædagogisk assistent)

Her beskriver eleverne, at det kan være svært at ændre gruppens opfattelse af ens personlighed og position, og det kan gøre det svært at blive en del af fællesskabet igen, hvis man først har oplevet eksklusion. Derudover fremgår det også, at skiftene mellem skole og praktik, kan gøre det svært at falde ind i fællesskabet igen, hvis der ikke er opmærksomhed på, at fællesskabet imellem eleverne kan have ændret sig fra sidst, man var på skolen.

Elevernes oplevelse af eksklusion understreger vigtigheden af at fokusere på, at alle medlemmer af gruppen har en rolle i at skabe inkluderende og meningsfulde fællesskaber. Det er en særlig udfordring for trivselsarbejdet på erhvervsuddannelserne, at eleverne ser det som et individuelt ansvar at blive en del af fællesskabet, da det særligt for de elever, der oplever – eller tidligere har oplevet – eksklusion, kan

være svært at vælge fællesskabet til. Her kan elever have brug for, at andre støtter dem og tager medansvar. For at skabe meningsfulde fællesskaber på erhvervsuddannelserne er det derfor vigtigt, at ledelsen og undervisere fokuserer på, at alle har et ansvar for at sikre, at alle bliver inviteret ind. Der er et behov for at arbejde med fællesskaberne i skoletiden – både som en integreret og didaktisk del af undervisningen og i samværet mellem eleverne.

Inkluderende og ekskluderende sprog

I interviewene med eleverne fandt vi ud af, at sproget har en særlig – og ofte tvetydig – betydning for elevfællesskabet på erhvervsuddannelserne. Den til tider hårde og direkte tone blandt eleverne kan på den ene side være med til at skabe en fælles identitet og dermed være fællesskabende, men på den anden side kan det også være med til at ekskludere andre fra fællesskabet (DCUM 2017).

På tværs af interviewene blev sproget eksplicit nævnt, som noget, der havde betydning for elevernes oplevelse af mobning på erhvervsuddannelserne. Sproget er på den ene side med til at skabe et fællesskab igennem brugen af humor – f.eks. ved at give hinanden kaldenavne. Som en elev fortæller om sin oplevelse af at være på arbejdspladsen:

”Nu har jeg været på arbejdspladsen et stykke tid, og man tilpasser sig. De [kollegaerne] snakker lort til en, men man kan også selv tage gas på dem. Det går begge veje. Så jeg synes ikke det bliver decideret mobning, men mere bare sådan nogle hygge-drillerier” (Elev, Speditør)

På den anden side oplever nogle af eleverne, at sproget kan være for hårdt. Her giver nogle af eleverne udtryk for, at sproget er noget, de ’skal vænne sig til’ for at kunne være i den pågældende branche.

”Jeg synes det var svært med det hårde sprog i starten, men man lærer det hen ad vejen” (Elev, Speditør)

”Der er mange der dropper ud fordi de ikke kan vænne sig til sproget ” (Elev, Lastvogsmekaniker)

I interviewene blev det også tydeligt, at der ligger en hårfin grænse for, hvornår sproget bliver anvendt ’for sjovt’ og dermed er med til at skabe en form for fællesskab, og hvornår det bliver udtryk for mobning. En elev fra en af fokusgruppeinterviewene beskriver dobbeltheden i sproget således:

”Nu hakkede I lige på mig, men jeg ved, at det er for sjov, og hvis jeg siger stop, så stopper det. Men det er egentlig meget hyggeligt, de der spydige kommentarer, som kommer lidt frem og tilbage. Og jeg ved godt, at I ikke mener noget med det, og det er jo det, man skal være indforstået med” (Elev, Dyrepasser)

Citatet afspejler, det som mange elever beskrev på tværs af fokusgruppeinterviews, nemlig at eleverne oplever, at sprogbrugen er en indforstået del af deres fællesskab. Ud fra denne forståelse, kan sproget være med til at markere et fællesskab og dermed være med til at skabe inkluderende fællesskaber, vel at mærke hvis alle elever er indforståede med denne jargon. Men som de følgende citater afspejler, er eleverne også bevidste om, at både afsender og modtager skal være afstemte i forhold til budskabet og den måde budskabet leveres på gennem sproget:

”Der er ingen tvivl om at både afsender og modtager af et budskab skal være afstemt i forhold til tingene” (Elev, Elektriker)

"Der kan være forskel på, om man selv oplever det som over grænsen, når det går ud over en selv, og hvordan man oplever det, hvis man selv udfører det overfor andre" (Elev, SOSU)

"Det kommer an på, hvordan man siger det, og hvordan man mener det. Hvis jeg nu kan se, at en person er homoseksuel, og jeg bevidst går efter hans seksuelle fremtoning, og begynder at nedgøre den netop for at såre ham, så er det jo mobning. Men hvis jeg nu siger til Jakob, og jeg ved, at Jakob ikke er homoseksuel, 'Jakob flyt dig fra min plads, din bøsserøv'. Så tager han det jo ikke som et personligt træk, for han ved, at jeg ved, at han ikke er homoseksuel." (Elev, Elektriker)

Citaterne tyder på, at eleverne oplever, at der ligger en individuel vurdering af, hvornår deres kommunikation 'går over grænsen'. Denne individuelle vurdering kan gøre det svært for eleverne at vide, hvornår de skal stoppe, og hvornår en joke ikke længere modtages som sjov. Forskning viser, at moralen for, hvornår noget er okay, kan blive rykket, hvis ikke fællesskabets grænser tydeligt italesættes (Hansen 2005: 106). På tværs af fokusgruppeinterviewene beskriver eleverne, at de oplever, at de selv har et ansvar for at sige fra, hvis de oplever, at en joke ikke længere er for sjov.

"Hvis en joke bliver for meget, så skal man bare sige til" (Elev, elektriker)

"Så længe den, der bliver drillet, føler, at det er ved at blive til mobning, så skal han sige fra. Det er vigtigt. Hvis han ikke siger fra, og man bare forsætter, så begynder den person der bliver drillet at føle, at det er mobning, imens den, der driller tænker, at det bare er drilleri" (Elev, elektriker)

"På vores uddannelse er tonen bare så hård, så det er svært for skolen at vide, hvis der er en, der ender med at synes, at det er for meget. Derfor er det meget op til en selv at sige fra" (Elev, elektriker)

Ligesom vi så det tidligere ved elevernes perspektiver på eksklusion, lægger eleverne stor vægt på individets eget ansvar for at sige fra og til, frem for at se det som et fælles ansvar. Sproget kan således blive en markør for, hvilke elever der er inkluderet i 'den grove form for værkstedshumor' og hvilke elever, der føler sig ekskluderet fra fællesskabet, fordi de ikke oplever 'den grove form for værkstedshumor' som sjov og hyggelig. Sproget er på den måde med til at tydeliggøre de forskellige positioner i fællesskabet.

Eleverne ser det dog som et problem, at det kan være svært at kende hinandens individuelle grænser for, hvad der er sjovt, særligt når de indgår i et omskifteligt fællesskab, hvor de ikke altid når at lære hinanden at kende. Eleverne oplever, at det kan være svært at finde ud af, hvor grænserne går. Det er en hårfin grænse at vurdere, hvornår sproget går fra at være inkluderende, f.eks. i form af humor, til at være grænseoverskridende og dermed ekskluderende.

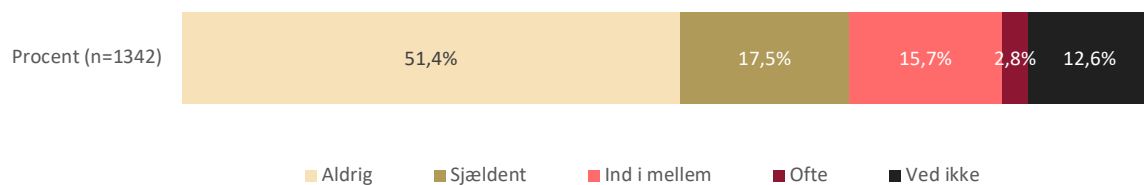
Ovenstående tydeliggør, at skolerne bør spille en rolle i forhold til at definere fælles grænser for eleverne. Dels fordi sproget er en integreret del af hverdagen på uddannelserne, men også fordi elever i et omskifteligt fællesskab kan have svært ved at selv at identificere andres grænser. I del 3 ser vi nærmere på, hvordan eleverne ser skolernes rolle i forhold til antimobbeindsatser på erhvervsuddannelserne.

Tilskuernes ansvar

Når vi skal forstå og håndtere mobning, er det særligt vigtigt at have tilskuergruppen for øje. Tilskuerne har stor betydning for, hvordan en situation udvikler sig og deres reaktion kan også være præget af at indgå i et fælleskab, hvor der foregår mobning. Derfor valgte vi i undersøgelsen at spørge eleverne, om de har oplevet, at andre elever er blevet mobbet på erhvervsuddannelsen. Det skal tilføjes, at spørgsmålet kun belyser de elever, som angiver, at de direkte har oplevet, at andre elever er blevet mobbet. Jævnfør elevernes lidt mere diffuse forståelse af mobning, kan der altså være en større gruppe end indikeret i nedenstående svar, som oplever, at andre elever bliver krænket eller ekskluderet – elever som måske ikke forbinder disse begivenheder med egentlig mobning.

I figur 2.4 fremgår det, at knap 1 ud af 5 elever angiver, at de 'ofte' (2,8%) eller 'ind i mellem' (15,7%) direkte har set andre elever blive mobbet.

Figur 2.4: Har du oplevet, at andre elever på din uddannelse er blevet mobbet?

eXbus' forskning viser blandt andet, at mobning ikke kun har konsekvenser for offeret, men det påvirker også hele klassen eller holdet. Det kan eksempelvis komme til udtryk ved, at:

- Elever ikke ønsker at gøre opmærksom på sig selv, da de dermed risikerer at blive næste offer for mobning, og derfor er inaktive i undervisningen.
- Elever overskrider egne normer og grænser for at være en del af fællesskabet. (Hansen 2018: 50)

Gruppen af elever, der ser at der foregår mobning, krænkelser eller eksklusion af andre elever, er vigtige at være opmærksomme på, når vi skal skabe meningsfulde fællesskaber blandt elever på erhvervsuddannelserne – en andel som meget vel kan være større end angivet i ovenstående figur. Dels er det vigtigt, at eleverne forstår deres egen rolle i en situation, hvor de oplever, at andre bliver mobbet og dels er det vigtigt, at de bliver aktiveret til at turde at sige fra overfor den mobning og eksklusion, der måtte foregå. Jævnfør fokusgruppeinterviewene ser eleverne ikke, at de også har et ansvar og en rolle i forhold at sige fra over krænkende og mobbende adfærd. Her er således et vigtigt fokuspunkt i erhvervsskolernes videre arbejde med at forebygge og håndtere mobning.

Elevernes oplevelse af mobning - opsamling

Oplevelser med krænkende adfærd har betydning for elevernes motivation og trivsel på erhvervsuddannelserne. Undersøgelsen viser, at når vi skal arbejde med at skabe og sikre et godt undervisningsmiljø uden mobning, er det særligt vigtigt at være opmærksom på retorikken omkring mobning.

Er det mobning?

Eleverne relaterer nemlig ikke nødvendigvis situationer med gentagende krænkende eller udelukkende og ekskluderende adfærd, som egentlig mobning. Hver femte elev i undersøgelsen (19 %) svarer, at de 'ofte' eller 'indimellem' har oplevet en eller flere former for negative krænkelse, mens kun 4,3 % svarer, at de 'ofte' eller 'indimellem' har oplevet mobning. Interviewene støtter også antagelsen af, at eleverne har svært ved at vurdere, hvornår noget er mobning i konkrete situationer. De italesætter blandt andet, at det kan være svært at kende og aflæse hinandens individuelle grænser, når de er på skolen i kort tid ad gangen og det kan være svært at vide, hvad der er 'normalt' og 'acceptabel' adfærd. Eleverne beskriver samtidig, at de oplever, at det i høj grad er et individuelt ansvar at sige fra, hvis ens grænser overtrædes og man selv er ansvarlig for at blive en del af fællesskabet. Modsat kan mobning være tabubelagt for eleverne at italesætte, hvilket også kan gøre det vanskeligt at sige fra. Disse faktorer kan være nogle af forklaringerne på den forskel der er i andelen af elever, der svarer, at de direkte har oplevet mobning (4,3 %) og andelen af elever der svarer, at de systematisk har oplevet negative krænkelse (19 %).

Tilskuere og ansvar

Det bliver desuden tydeligt, at der er brug for en særlig opmærksomhed på tilskuere til mobning og krænkende adfærd. Undersøgelsen peger nemlig på, at knap hver femte elev (18,5 %) 'ofte' eller 'indimellem', har oplevet andre elever blive mobbet på uddannelsen. Set i sammenhæng med, at eleverne i høj grad ser det som et individuelt ansvar at sige fra, er denne gruppe særlig vigtig at holde for øje i det forebyggende og håndterende trivselsarbejde på erhvervsuddannelserne. Hertil kommer det vigtige opmærksomhedspunkt for skolerne i forhold til at rammesætte fællesskaberne - særligt med fokus på, at det ikke altid er muligt for elever at sige fra. Hvis man som elev har en position i fællesskabet, hvor man gentagende gange er blevet udsat for negative handlinger eller at man har en negativ social bagage fra tidligere, kan det være helt umuligt for elever at sige fra, når de oplever mobning.

Skolens rolle

Mobning rammer individuelt, men er et fælles ansvar. I den forbindelse har skolen en vigtig rolle i forhold til at formidle, hvad mobning er, så der skabes en fælles forståelse heraf. Det er særligt vigtigt, at der sammen med eleverne bliver sat fokus på grænser og ansvar, når det kommer til at skabe et trykt undervisningsmiljø. Hertil ligger der en vigtig opgave i at rykke elevernes individuelle ansvarsfølelse til en fælles ansvarsfølelse.

Anbefalinger til erhvervsuddannelserne: Fællesskabsorienteret fokus på mobning

- Vær opmærksomme på, at sproget kan forvaltes på en måde, der for nogen skaber fællesskaber og definerer et 'vi', men for andre er krænkende og ekskluderende.
- Gør en aktiv indsats for, at det hårde sprog, som eleverne oplever, ikke er noget de nødvendigvis skal acceptere for at kunne gå på uddannelsen.
- Hjælp eleverne til at italesætte og tydeliggøre grænser overfor hinanden, så det i højere grad bliver muligt at sige fra og identificere hinandens grænser i fællesskabet.
- Italesæt, at eksklusion og mobning ikke er elevens egen skyld og heller ikke et individuelt ansvar at tage hånd om, men at mobning udspringer af et utrygt fællesskab, hvor alle er nødt til at tage et ansvar for at forebygge og håndtere mobning.
- Undervis eleverne i, hvordan mobning kan komme til udtryk jf. det fællesskabsbaserede mobbesyn og herunder hvilke tegn eleverne skal være opmærksomme på.
- Sæt fokus på, at det er et fælles ansvar at sige fra overfor mobning og negative krænkelse. Det er særligt vigtigt at aktivere den gruppe af elever, som (mere eller mindre passivt) ser på, når mobning eller lignende foregår.
- Vær gerne insisterende på, at eleverne skal lære at arbejde sammen med alle på tværs af holdet og vær opmærksom på at ingen elever oplever at blive ladet alene.
- Tydeliggør overfor eleverne, at skolen har et ansvar i tilfælde af mobning eller lignende, og fortæl dem om deres muligheder for at få hjælp.

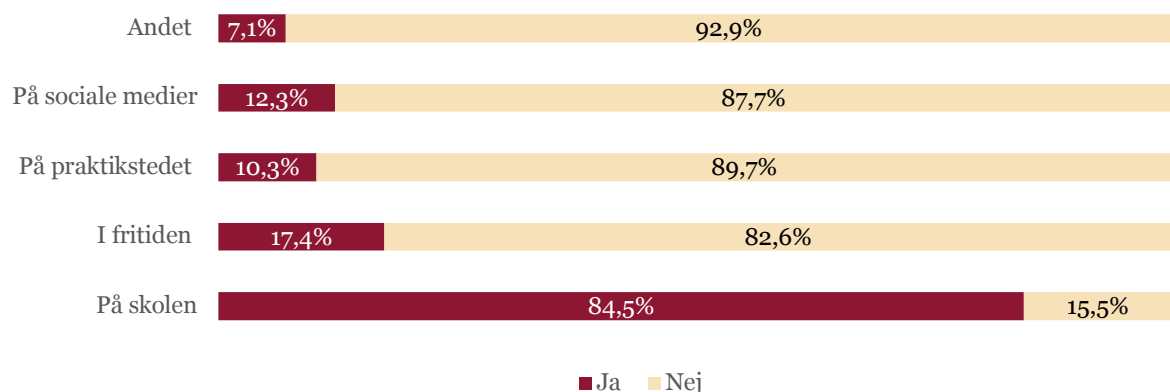

Skolens rolle i et omskifteligt elevfællesskab – Del 3

Vi vil nu se nærmere på, hvordan eleverne oplever skolens rolle, når det kommer til at forebygge og håndtere mobning.

Eleverne oplever først og fremmest, at mobning foregår på selve skolen (figur 3.1). I figuren ses svarene fra elever, der direkte indikerer, at de har oplevet mobning ('ofte', 'indimellem' eller 'sjældent', n=155). Af fordelingen fremgår det, at størstedelen af de elever, der angiver, at de direkte har oplevet mobning, angiver, at der er foregået på selve uddannelsesstedet (84,5 %). Det samme mønster bliver bekræftet, når man spørger de elever, som direkte har oplevet, at andre elever er blevet mobbet (figur 2.4) – her svarer 83,3 % af eleverne, at de har oplevet det på skolen.

Figur 3.1. Hvor har du oplevet, at mobningen har foregået? (n=155)

Note: De elever som har svaret at de ofte, ind i mellem eller sjældent er blevet mobbet af andre elever (n = 155), blev bedt om at svare ja eller nej til hvorvidt mobningen foregik på de ovenfor nævnte steder. Eleverne skulle svare ja eller nej til hvert underspørgsmål. Dvs. én elev kan f.eks. godt have oplevet at blive mobbet både på skolen og i fritiden.

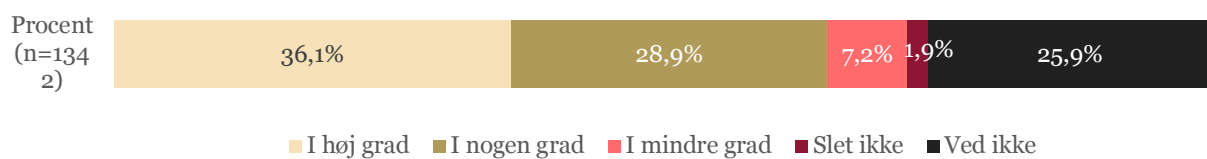
Dette understreger vigtigheden af at fokusere på skolens rolle i forbindelse med etablering af gode fællesskaber på erhvervsuddannelserne. Vi vil fokusere på lærer-elev-relationens betydning for et godt psykisk undervisningsmiljø med en særlig opmærksomhed på at elevfællesskabet er præget af omskiftelighed.

Først et kort blik på, hvad eleverne i undersøgelsen svarer til spørgsmål om skolens rolle i forhold til mobning på erhvervsuddannelserne.

Oplevelsen af støtte og vejledning på skolen

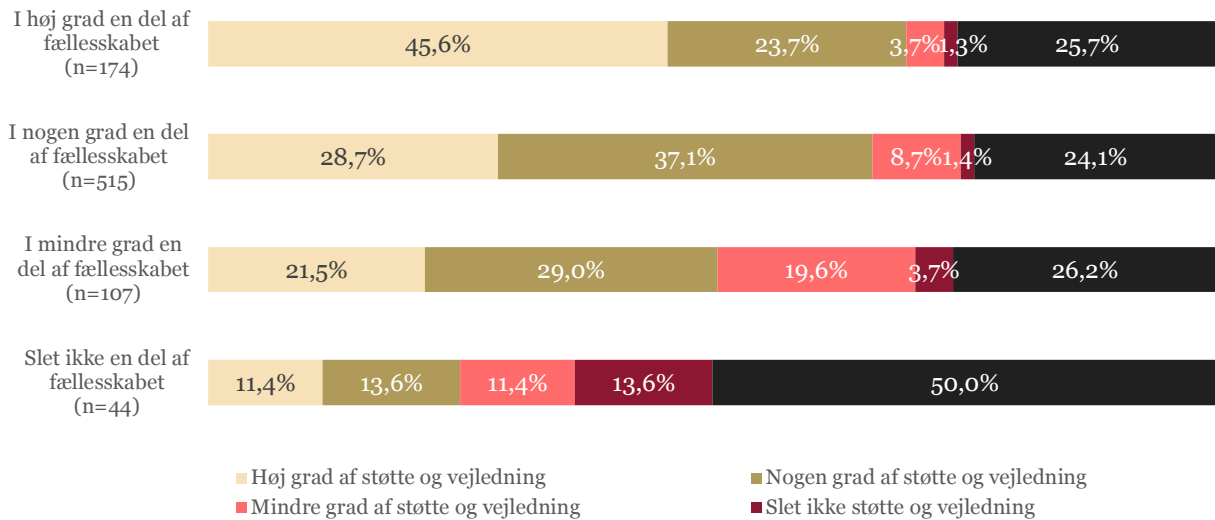
Samtlige elever i spørgeskemaundersøgelsen har svaret på spørgsmål om, i hvilken grad de oplever, at der er gode muligheder for at få støtte og vejledning på skolen, hvis de ikke oplever at blive behandlet godt. Som det afspejles i figur 3.2, er der 65% ('i høj grad' og 'i nogen grad') af eleverne, som overvejende er positive i deres oplevelse af at kunne få støtte og vejledning på skolen. Derudover er det knap hver tiende elev (7,2% og 1,9%) som oplever, at der 'i mindre grad' eller 'slet ikke' er gode muligheder for at få støtte og vejledning på skolen, hvis de ikke oplever at blive behandlet godt. Derudover er det cirka hver fjerde elev (25,9%) som svarer, at de ikke ved, om der er gode muligheder for at få støtte og vejledning på skolen i sådanne tilfælde.

Figur 3.2. I hvilken grad oplever du, at der er gode muligheder for at få støtte og vejledning på skolen, hvis du ikke bliver behandlet godt?

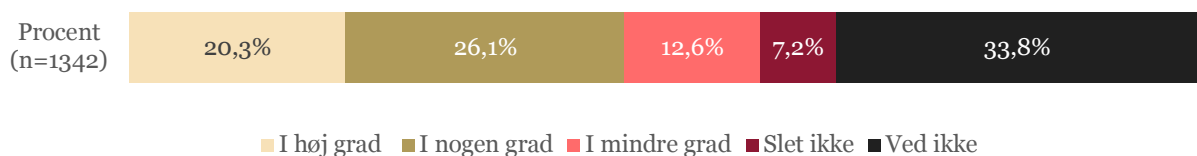
Hvis en elev oplever at have udfordringer, er det særligt vigtigt, at vedkommende samtidig oplever at have handlemuligheder og et støttende miljø, hvor han/hun kan få hjælp. I figur 3.3 sammenligner vi elevernes oplevelse af at være en del af fællesskabet med deres oplevelse af at kunne få støtte og vejledning på skolen, hvis de ikke bliver behandlet godt. I figuren ser vi, at andelen af elever som oplever, at der er gode muligheder for få støtte og vejledning, hvis de ikke bliver behandlet godt, falder jo mere eleverne føler sig udenfor fællesskabet. Det er f.eks. knap halvdelen (45,6 %) af de elever, som i høj grad føler sig som en del af fællesskabet, som også oplever, at de i høj grad kan få den støtte og vejledning på skolen, som de har brug for, hvorimod det kun gælder for ca. hver tiende (11,4 %) af de elever, som slet ikke føler sig som en del af fællesskabet. Det tyder på, at der er en sammenhæng mellem det at føle sig som en del af fællesskabet og oplevelsen af at kunne få støtte og vejledning af skolen, hvis man ikke bliver behandlet godt. Det er tilmed halvdelen af de elever, som slet ikke føler sig som en del af fællesskabet, der ikke ved, om de kan få støtte og vejledning på skolen. Det kan tyde på, at det ikke er tydeligt for eleverne, hvor de kan henvende sig, hvis de oplever problemer og, at de elever, som kan have mest brug for at få skolens støtte og vejledning, ikke oplever at kunne få den hjælp, de har brug.

Figur 3.3. Figuren illustrerer et kryds mellem spørgsmålene: *I hvilken grad oplever du, at der er gode muligheder for at få støtte og vejledning på skolen, hvis du ikke bliver behandlet godt?* og *I hvilken grad oplever du, at du er en del af fællesskabet på skolen?*

Hvis trivsel skal være et fælles anliggende på erhvervsuddannelserne, er det vigtigt, at skolens trivselsarbejde er tydeligt for eleverne, og klart viser hvad skolerne gør, for at sikre et godt og trygt psykisk undervisningsmiljø. I spørgeskemaundersøgelsen har vi spurgt eleverne i hvilken grad de oplever, at skolen arbejder for at forebygge mobning. Resultaterne i figur 3.4. viser, at næsten halvdelen af eleverne oplever at deres skole i høj grad (20,3%) eller i nogen grad (26,1%) forbygger mobning. Dog ser vi, at hver femte elev i mindre grad (12,6%) eller slet ikke (7,2%) oplever at skolen arbejder med at forebygge mobning. Derudover viser undersøgelsen, at ca. en tredjedel af eleverne (33,8%) ikke ved, om skolen arbejder for at forebygge mobning.

Figur 3.4. I hvilken grad oplever du, at din skole arbejder for at forebygge mobning?

Blandt en stor del af de adspurgte elever er der således et lavt kendskab til skolernes forebyggende arbejde vedrørende mobning. Det tyder på, at skolerne kan blive tydeligere og være mere opsøgende i forhold til det forebyggende trivselsarbejde, så de elever, der har brug for det, oplever at kunne få hjælp, hvis de ikke bliver behandlet godt.

I de kommende afsnit nuancerer vi resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen med de kvalitative interviews. Hvordan ser eleverne på skolens rolle i forhold til at etablere et trygt og støttende undervisningsmiljø på erhvervsuddannelserne?

Usikkerhed om skolens rolle

I fokusgrupperne og de individuelle interviews var det et gennemgående tema, at eleverne oplever usikkerhed omkring hvilken rolle henholdsvis eleverne og skolen har, når det handler om at sikre et godt psykisk undervisningsmiljø. På den ene side giver eleverne udtryk for, at de i høj grad selv har et ansvar for trivslen på erhvervsuddannelsen, og at skolens rolle dermed begrænses. Men omvendt udtrykker nogle af eleverne også et behov for at skolerne tydeliggør arbejdet med at forebygge mobning og skabe trivsel.

Mange af eleverne mener, at de i høj grad selv har et ansvar for trivslen på erhvervsuddannelsen, fordi de har en forventning til sig selv og hinanden som voksne og bør være bevidste om, hvordan man omgås hinanden. Som disse to elever beskriver i fokusgruppeinterviewene:

"Det er jo ikke skolens opgave at gå ind og skole os i, at vi ikke skal mobbe. Det er vi blevet for gamle til" (Elev, Elektriker)

"Vi er her i så kort tid, og vi er her for at lære noget, og når man er på sådan en skole, så er man voksne mennesker. Jeg synes måske bare ikke, det er så relevant" (Elev, Speditør)

Samtidig problematiserer eleverne det faktum, at de er på skolen i så kort tid ad gangen, at det kan være umuligt for læreren at nå at gøre noget ved trivslen blandt eleverne:

"Jeg synes ikke, det er læreren eller skolens ansvar at komme ind og snakke om mobning, når vi er her i så kort tid" (Elev, Speditør)

"Det er kort tid læreren har til at lære os at kende, så det er svært at vide, når der foregår noget" (Elev, Lastvognsmekaniker)

"Det er svært for læreren at være over det hele og se det hele" (Elev, Lastvognsmekaniker)

Svarene viser, at eleverne ikke mener, at det primært er lærerens eller skolens ansvar at håndtere eventuelle trivselsproblematikker, men at det i højere grad er elevernes eget ansvar. En del udtalelser viser, at eleverne er bevidste om, og anerkender, at skolens opgaver i forbindelse med det psykiske undervisningsmiljø kan være svære at løfte, når eleverne ikke går på skolen i længere tid ad gangen. På den måde har det omskiftelige elevfællesskab en betydning for elevernes forventninger til skolens trivselsarbejde.

Omvendt udtrykker nogle af eleverne også et behov for, at skolen er tydelig og tager ansvar, når det kommer til arbejdet med trivsel og forebyggelse af mobning. I del 2 så vi, at det kan være vanskeligt at kende og afkode hinandens grænser f.eks. hvornår noget går fra at være sjovt til at det kan opleves som mobning. Her kan der være et behov for, at skolen er tydelig omkring, hvor grænserne går i forhold til mobning, så eleverne får en fælles forståelsesramme. En elev udtrykker det på følgende måde:

"Jeg synes det er vigtigt, at skolen italesætter det [mobning] og gør opmærksom på, at det [mobning] ikke er okay." (Elev, Lastvognsmekaniker)

Til trods for elevernes forskellige forventninger til skolens rolle og ansvar kan de alligevel have behov for, at skolen

- tydeligt rammesætter grænserne for mobning
- tydeliggør elevernes handlemuligheder
- er på forkant med eventuelle konflikter, der kan opstå.

Skolens rolle når mobning finder sted

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at eleverne er splittede omkring, hvorvidt de ville tale med en ansat på skolen, hvis de oplevede mobning, krænkelser eller lignende. I figur 3.5 ses det, at over halvdelen (52 %) af eleverne svarer, at de ville tale med en ansat på skolen, 22,2 % svarer, at de ikke ville tale med en ansat og 25,8 % ved ikke, om de ville tale med en ansat på skolen. Det tyder på, at der findes en gruppe af elever, som ikke ser skolen som det sted de vil gå til, hvis de oplever mobning eller lignende. Dette stemmer også overens med den usikkerhed eleverne udtrykker omkring skolens rolle i forhold til at forebygge mobning.

Figur 3.5. Ville du tale med en ansat på skolen, hvis du oplevede mobning, krænkelser eller lignende?

På tværs af interviewene er det tydeligt, at eleverne har behov for, at skolen og lærerne tør gribe ind, hvis de oplever, at elever bliver mobbet.

”Det er vigtigt, at vi ved, at der [på skolen] er nul-tolerance og, at skolen gør noget, hvis der sker noget” (elev, lastvognsmekaniker)

”For mig betyder det meget, at skolen jeg går på, er opmærksomme på, at det [mobning] kan være et problem og, at de tager stilling til det og hånd om det, hvis der sker mobning” (elev, lastvognsmekaniker)

”Jeg tror også, at lærerne skal have noget mere uddannelse, så de ved hvad de egentlig skal gøre her, for de er så pisse konfliktsky” (Elev, SOSU)

Eleverne udtrykker således, at det er vigtigt, at skolen klart og tydeligt tager hånd om mobning, når det foregår. Her synes det at være særligt vigtigt for eleverne, at de kan mærke, at deres lærere er vedholdende og tør tage eventuelle konflikter op. Som nedenstående elev, der selv har oplevet mobning, udtrykker i et individuelt interview, er det bedre at skolen og lærerne gør noget end undlader at gøre noget, også selvom det måske ikke virker i første forsøg:

Interviewer: Hvad tænker du skolen skal gøre, hvis de ser, at der foregår mobning?

Elev: Bare noget. Hellere det, end at der ikke sker noget. Det er vigtigt at få sat en stopper for det, før det bliver for slemt. Det [mobning] er det sværeste. Man har [red. som elev] ikke lyst til at snakke om det, eller sige det. Hvis man går ind og siger det, så er der andre [elever] på dig som om du er svag eller en taber, fordi du brokker dig til lærerne. Folk [lærerne] burde være bedre til at snakke med folk [elever] individuelt og se hvad der sker, og være en del af elevernes liv.

Noget tyder altså på, at det er vigtigt for eleverne at se skolens medarbejdere handle, når der foregår mobning, og det er vigtigt, at lærerne tør gribe ind og påtage sig den rolle, situationen kræver. Det kan være svært som elev at sige fra, hvis der foregår mobning og det kan være endnu sværere at skulle tilkalde eller fortælle om sine oplevelser til en lærer. Her er der både noget på spil overfor de andre elever og fællesskabet, men forskning viser også, at det som elev er sværere at tale om mobning med lærere, hvis der ikke i forvejen er en god relation til den pågældende lærer (Klinge 2016).

I forrige afsnit så vi, at eleverne oplever en usikkerhed omkring skolens rolle i forhold til at skabe trivsel og forebygge mobning. Der er en tendens til, at eleverne først involverer undervisere på skolen, når situationen i elevens øjne er "slem nok". Hvis elever først henvender sig, når en situation er "slem nok" og en konflikt er eskaleret, bliver det sværere for skolen at løse et problem med mobning, end hvis eleverne henvender sig tidligere i forløbet. Derudover er det en subjektiv elevvurdering hvornår noget er 'slem' nok til, at de vil tage det op med en underviser. På tværs af interviewene ser vi, at nogle af eleverne oplever, at det kan være svært at inddrage skolen, når det handler om psykiske og mere usynlige former for mobning, fremfor fysisk mobning:

"Jeg vil sige, det der med at inddrage skolen, det kommer an på i hvilken grad. Hvis det er en som går alene, så vil jeg ikke inddrage skolen (...) Men jeg synes, at det er fint at inddrage skolen i sådanne ekstremer som fysisk vold" (Elev, SOSU)

"Jeg tror, at det er lettere at sige fra overfor den fysiske mobning, end overfor den psykiske. Den fysiske, så tror jeg at man vil sige det til en lærer eller sige fra overfor det på en nemmere måde, end hvis det er psykisk. Så vil man bare gå med det, fordi det er svært at forklare følelser. For det kan også være svært at sige til læreren hvad man føler, hvis ikke de forstår det" (Elev, SOSU)

Det har altså betydning hvilken form for mobning, der foregår, når eleverne svarer på, hvorvidt de vil inddrage en ansat på skolen, hvis de oplever mobning. Eleverne udtrykker, at de finder det nemmere at henvende sig til skolen omkring problematikker med tydelig fysisk mobning, hvor der ofte ikke er nogen tvivl om, hvad der foregår, end problemer med mere usynlige former for mobning. Denne problematik relaterer sig også til pointen fra del 2, hvor vi så, at det kan være svært for eleverne at se, hvor grænserne går, i forhold til om det er mobning eller ej, og om der dermed er tale om en situation, de bør reagere på.

Dette understreger vigtigheden af skolens opsøgende rolle, når det kommer til de elever, der ikke føler sig som en del af fællesskabet. Skolen skal være med til at sikre, at eleverne føler, at de kan henvende sig, uanset hvilken form for mobning eller trivselsproblematik, de oplever. Det er vigtigt, at skolerne har banet vejen for eleverne, så det ikke opleves som grænseoverskridende, men derimod som en hjælp til at inddrage skolen. En væsentlig faktor i den henseende er gode lærer-elev-relationer.

Faglærerens relationskompetence

Relationskompetence er et begreb, som beskriver læreres evne til at knytte bånd til eleverne. Ifølge Louise Klinge er det nødvendigt, at lærere besidder relationskompetencer, hvis de skal fremme trivsel og læring (Klinge 2017). I det omskiftelige fællesskab som kendetegner erhvervsuddannelserne, viser det sig at være særligt vigtigt at faglærerne kontinuerligt er opmærksomme på at opbygge relationer til eleverne. På tværs af vores fokusgruppeinterviews med elever, så vi, at eleverne oplever, at lærerens rolle og tilgang til undervisningen er med til at sætte dagsordenen for, hvordan det er at være i klassen, og hvordan undervisningsmiljøet i klassen opleves:

”Jeg synes læreren, har lidt et ansvar for, at tonen bliver holdt og der er et godt miljø” (Elev, Speditør).

En anden elev i interviewet tilføjer ”Jeg tror det er læreren, som skaber miljøet. Det er hende eller ham, der starter det, for det er den person, man starter med at lytte til, før man finder ud, af hvad man skal” (Elev, speditør)

”Hvis læreren ikke er et rart menneske, så er det svært selv at være et rart menneske” (Elev, Dyrepasser)

Eleverne beskriver altså, at lærerne indgår som en vigtig del af undervisningsmiljøet, og at det har stor betydning, hvordan lærerne forvalter og tilgår undervisningen, da det smitter af på eleverne. Lærerne spiller en vigtig rolle i forhold til etablering af trygge læringsrum for eleverne. Læringsrum hvor de omskiftelige elevfællesskaber kan blive til meningsfulde elevfællesskaber.

På tværs af fokusgruppeinterviewene ser vi tydeligt, at en god lærer-elev-relation dels betyder, at eleverne oplever at have et sted, de kan henvende sig, hvis de oplever mobning på uddannelsen, dels at det er nemmere for læreren at opdage og handle på mistrivsel og mobning. Som eleverne beskriver i fokusgruppeinterviewsene:

”Man skal jo have et tæt forhold til sine lærere. F.eks. på GF1 der havde vi et meget tæt forhold med vores lærer. Han kom hele tiden og spurgte, hvordan vi havde det, og hvis der var noget galt, så var han meget åben” (Elev, Dyrepasser)

”Jeg synes, det er rigtig rart at de [red. lærerne] går ind og spørger om man trives i klassen”. (Elev, IT-supporter)

”Det hjælper én til at komme tilbage [efter praktikken], hvis læreren siger ’hey, hvordan går det’. Det giver lige et lille skub” (Elev, dyrepasser).

”Læreren skal vise, at de er der (...) Man skal kunne føle, at man kan stole på dem, og at de interesserer sig for én, og spørger ind til dig for at høre ’hvordan har du det’. Så man hele tiden føler, at de holder øje med en og hvordan man har det” (Elev, dyrepasser)

En elev, der selv har oplevet mobning, fortæller følgende om lærernes rolle i forhold til at sikre hendes plads i fællesskabet:

”Min lærer lagde meget mærke til, hvad jeg lavede i timerne og frikvartererne – selv når jeg troede de ikke lod mærke til det, så gjorde de det. En gang imellem trak de mig til side og sagde; ”Du sidder for dig selv, sæt dig nu over til nogle af de andre” (elev, kokkeuddannelsen)

Ovenstående understreger vigtigheden af, at eleverne oplever at blive set og hørt af deres undervisere. Eleverne peger særligt på, at det er vigtigt at:

- have en ligeværdig relation til læreren
- læreren er åben, nysgerrig og viser interesse
- læreren spørger ind til, hvordan eleverne har det
- læreren udøver gensidig kontakt og samtidig er opmærksom på og motiverer eleverne til at deltage i elevfællesskabet.

Eleverne beskriver, at hvis læreren har et vedvarende fokus på disse ting, så oplever de i højere grad at have det godt og være motiverede for at komme i skolen efter f.eks. praktikforløb. Et vedvarende fokus på lærer-elev-relationer kan realiseres på mange måder, dels som en integreret del af undervisningen eller gennem kontinuerlige strukturerede møder med eleverne. I de omskiftelige fællesskaber er lærer-elev-relationerne altså et særligt vigtigt opmærksomhedspunkt, når der skal arbejdes målrettet med skabe trivsel.

Skolens rolle i et omskifteligt elevfællesskab - opsamling

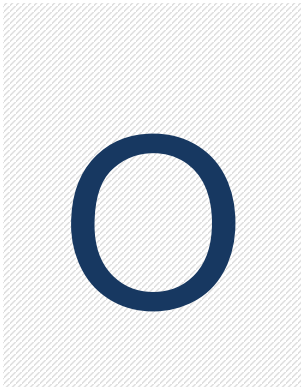
Det er vigtigt at fokusere på skolens rolle i elevfællesskabet, da det særligt er på skolen, at eleverne oplever mobning. Undersøgelsen peger på, at mange af eleverne ikke kender til skolernes trivselsarbejde og arbejder med at forebygge mobning. Til trods for, at eleverne mener, at de selv har et stort ansvar for at opføre sig voksent og ansvarligt på erhvervsuddannelserne, oplever eleverne stadig, at skolen spiller en vigtig rolle i forhold til at skabe gode og meningsfulde elevfællesskaber. Her fremhæver eleverne, at deres relationer til lærerne er vigtige for deres trivsel og motivation, og at det ’at føle sig set’ af underviserne er særligt vigtigt.

I spørgeskemaundersøgelsen så vi, at kun cirka halvdelen af eleverne ville tale med en ansat på skolen, hvis de oplevede mobning, krænkelser eller lignende. I interviewene ser vi også, at eleverne synes det kan være svært at inddrage læreren, hvis de oplever at blive ekskluderet, føler sig udenfor eller oplever mere usynlige former for mobning. Det skyldes dels, at mobning kan være delvis tabubelagt at italesætte, dels, at der blandt eleverne hersker en ide om, at man som elev selv har ansvar for at deltage i fællesskabet.

Derudover viser undersøgelsen, at de elever, der er udenfor fællesskaber, kun i begrænset grad oplever, at de kan få støtte og vejledning på skolen, hvis de har brug for det. Hertil kommer skolens vigtige rolle i forhold til at skabe strukturer og støttemiljøer, som gør det muligt for elever at opnå hjælp på skolen, hvis de har behov for det, hvor det samtidig er tydeligt for eleverne, hvor de kan henvende sig. Hertil er det særligt vigtigt for erhvervsuddannelserne at sætte fokus på og arbejde målrettet med lærerens egen rolle i undervisningen og deres relationer med eleverne.

Anbefalinger til erhvervsuddannelserne: Prioritér lærernes relationelle arbejde

- Vær opmærksom på de mønstre og grupperinger, eleverne danner i fællesskabet; Er der nogle elever, der ikke bliver snakket med? Er der enkelte elever, der sætter dagsordenen på holdet? Hvilke dagsordener gør sig gældende? Er det inkluderende eller ekskluderende overfor andre elever?
- Ledelsen bør prioritere og rammesætte lærernes arbejde med relationskompetencer. F.eks. ved at sætte tid af til, at medarbejdere kan afholde individuelle samtaler med elever med fokus på trivsel og faglig udvikling og medarbejdere kan give sparring til hinanden på tværs.
- Lærerne skal turde tage ansvar og blande sig i elevernes relationer med hinanden.
- Lærerne skal kunne tage udfordringer på holdet op, uden at enkelte elever bliver hængt ud. Hertil er det vigtigt, at lærere og fagprofessionelle er opmærksomme, handlekraftige og diskrete, når der opstår udfordringer.
- Lærerne skal være bevidste om egne relationer til eleverne og udvise både selvindsigt og refleksion i forhold til at mestre relationen. F.eks. ved at være nysgerrig og opmærksom på elevernes faglige og sociale udvikling.
- Brug viden om elevers længerevarende fravær som et incitament til at være nysgerrig på og undersøge eventuelle mistrivelsesproblematikker.

Opsamling og anbefalinger

Omskiftelige, men vigtige elevfællesskaber

Denne undersøgelse peger på, at de omskiftelige elevfællesskaber, hvor eleverne på erhvervsuddannelserne nogle gange oplever at skulle starte på nye hold med nye elever, stiller store krav til eleverne. Det kræver noget særligt at bidrage til og være en del af elevfællesskabet, når fællesskabet jævnlige skal redefineres.

Selvom elevfællesskabet ikke har den højeste prioritet blandt eleverne, er der stadig meget på spil for eleverne i forhold til at blive en del af fællesskabet – eleverne udtrykker, at det øger deres motivation for at komme på skolen, hvis de oplever at have det godt og er en del af fællesskabet på uddannelsen. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at 88,7 % af de adspurgte elever 'i høj grad' eller 'i nogen grad' føler sig som en del af fællesskabet. Analysen viser dog også, at hver tiende elev på erhvervsuddannelserne ikke oplever sig som en del af fællesskabet og heller ikke oplever at kunne få hjælp og støtte af andre elever. Denne gruppe er særlig vigtig for erhvervsuddannelserne at tage hånd om.

I det omskiftelige fællesskab viser vores analyse, at fagligheden er én af de ting, der kan være med til at knytte eleverne sammen på tværs. Her oplever elever trods forskellighed at have noget positivt at mødes om – som et 'fælles tredje'. Fagligheden er med til at skabe relationer, som eleverne trækker på uden for skolen. Fagligheden kan således bidrage til, at det omskiftelige elevfællesskab i højere grad bliver et meningsfyldt og kontinuerligt fællesskab.

Eleverne har svært ved at afkode mobning

Når vi skal forstå og indkredse elevers oplevelser med mobning på erhvervsuddannelser, er det vigtigt, også at fokusere på oplevelser med konkrete krænkelser, da elever ikke nødvendigvis knytter sådanne oplevelser til mobning. Undersøgelsen viser, at 4,3 % af eleverne indikerer, at de regelmæssigt har oplevet mobning på erhvervsuddannelsen, mens 19,08 % af eleverne indikerer, at de regelmæssigt har oplevet en eller flere former for krænkelser eller udelukkelse – oplevelser som, kan være tegn på mobning, når det opleves gentagende gange. Undersøgelsen afspejler, at det særligt er tre typer af krænkelser, som eleverne oplever: 1.) eksklusion fra fællesskabet 2.) grænser der bliver overtrådt og 3.) blive kaldt grimme navne, gjort nar af eller nedværdiget.

Af interviewene fremgår det, at eleverne har svært ved at definere og afkode grænser for, hvornår der foregår mobning i konkrete situationer, da de oplever, at grænsen for mobning er diffus og personafhængig. Hertil kan de korte skoleforløb gøre det sværere for eleverne at kende hinandens grænser. Derudover skal der "meget til" før eleverne involverer skolen, og der hersker en "man klarer det nok"-mentalitet i de få uger, eleverne er på skolen.

Mobning er et fælles ansvar

Interviewene indikerer desuden, at eleverne ikke ser mobning som et fælles ansvar. Her bliver det tydeligt, at de elever, der ser, at der foregår mobning, ikke mener, at de har et ansvar i situationen. De udtrykker, at det i højere grad er op til eleverne selv at sige fra, hvis de oplever krænkende og grænseoverskridende adfærd. Svarene fra spørgeskemaundersøgelsen viser desuden, at cirka hver femte elev har set andre elever blive mobbet. Dette er en gruppe af elever, som det er vigtigt at holde øje med. Dels fordi de kan være påvirkede af at indgå i et fællesskab, hvor der foregår mobning, men også fordi de har en stor betydning for hvordan en situation med mobning udvikler sig.

Det er her skolerne med fordel kan rette fokus. Den passive gruppe af elever skal klædes på til at sige fra overfor den mobning de eventuelt ser. Dette kræver dog, at eleverne er bevidste om, hvornår der foregår mobning, hvilket, jævnfør konklusionerne i rapportens del 2, ikke altid er tilfældet. I et omskifteligt elevfællesskab kan det være svært for eleverne at vide, hvornår noget er for sjovt, og hvornår grænser overskrides, samt hvornår eleverne 'selv' har valgt fællesskabet fra, eller hvornår de er tvunget ud af fællesskabet. Disse skismaer er særlige opmærksomhedspunkter for erhvervsuddannelserne i deres arbejde med at forebygge mobning.

De omskiftelige fællesskaber stiller således særlige krav til eleverne om at være omstillingsparate og opmærksomme på hinandens grænser. Hertil kommer, at skolen bør spille en tydelig rolle i forhold til at definere fælles grænser for eleverne. Dels fordi sproget er en integreret del af hverdagen på uddannelserne, men også fordi, det som elev i et omskifteligt fællesskab, kan være svært at kende hinandens grænser og sige fra, hvis ens grænser bliver overtrådt.

Øget fokus på lærerens relationskompetence

De omskiftelige elevfællesskaber stiller også krav til lærerens og erhvervsskolernes håndtering af trivsel og mobning. Det kan være svært for fagpersonerne at se hele billedet og kulturen blandt eleverne, når eleverne ikke er på skolen i længere tid ad gangen. Omvendt viser spørgeskemaundersøgelsen, at det primært er på skolen, at eleverne oplever mobning. Så der ligger her et vigtigt arbejde i at have vedvarende fokus herpå. I dette arbejde er det vigtigt at være opmærksom på lærerens relationskompetencer. Det blev tydeligt i interviewene, at lærerne spiller en stor rolle i forhold til at rammesætte undervisningsmiljøet på uddannelsesholdene. Det er ifølge eleverne vigtigt, at lærere tør træde ind og sige fra, hvis der sker konflikter og at lærerne er opmærksomme på de elever, der falder udenfor fællesskabet. En god relation til læreren betyder, at eleverne har et sted, de kan henvende sig, hvis de oplever mobning, men det betyder også, at det er nemmere for læreren at opdage og handle på mistrivsel og mobning.

I arbejdet med trivsel på erhvervsuddannelserne er det altså vigtigt at arbejde med fælles grænser og værdier på tværs af uddannelser og hold. Et fælles fundament for trivselsarbejdet på skolerne er med til at sikre at alle trækker i samme retning. Individuelle elevsamtaler med fokus på faglig og social trivsel kan endvidere betyde, at det er nemmere for elever at sige til, hvis de oplever mobning. Undersøgelsen understreger vigtigheden af at sammentænke fag-fagligheden i undervisningen, med en bevidsthed omkring relationer til eleverne og imellem elever på tværs.

Anbefalinger til elever

- Vær opmærksomme på hinandens grænser
- Vær ikke bange for at italesætte psykisk mistrivsel
- Se mobning og mistrivsel som et fælles ansvar

Anbefalinger til erhvervsuddannelser

- Lav og tydeliggør fælles grænser og værdier i forhold til adfærd
- Opbyg relationskompetencer hos fag-lærere
- Synliggør støttemiljø og indsatser i forhold til det psykiske undervisningsmiljø

En særlig tak til følgende skoler for deltagelse i projektet:

Bygholm Landbrugsskole

Campus Bornholm

CELF, Center for erhvervsrettede uddannelser Lolland Falster

EUC Syd

Hotel og Restaurantskolen, København

IBC International Business College, Kolding

Knord

Randers Social- og Sundhedsskole

Roskilde Tekniske Skole

Social – og Sundhedsskolen, Skive-Thisted-Viborg

SOPU Nordsjælland

TECH COLLEGE, Aalborg

TEC, Technical Education Copenhagen

Tradium

ZBC, Zealand Business College

Aalborg Handelsskole

Bilag 1: Datagrundlag og metode

Formålet med undersøgelsen har været at undersøge elevers oplevelser med og forståelse af mobning på erhvervsuddannelser samt deres oplevede handlemuligheder. Dette har været særligt vigtigt at kaste lys på, dels fordi der ikke er meget viden omkring mobning på erhvervsuddannelser og fordi vi er nødt at forstå de problemstillinger, der gør sig gældende blandt eleverne, før vi succesfuldt kan understøtte erhvervsuddannelsernes arbejde med at forebygge og håndtere mobning. Ovenstående blev belyst delvist igennem en spørgeskemaundersøgelse og derefter igennem interviews med eleverne.

I det følgende beskrives datagrundlaget bag spørgeskemaundersøgelsen yderligere.

Spørgeskemaundersøgelsen

Spørgeskemaundersøgelsen havde til formål at give os et overblik over opfattelsen og forekomsten af mobning på erhvervsuddannelser. Herunder skulle det belyses, hvor mobningen foregår samt hvilke former for mobning der er mest udtalte på erhvervsuddannelser. Spørgeskemaundersøgelsen havde ligeledes til formål at belyse elevernes oplevede handlemuligheder og skolens rolle i forbindelse med mobning. I afdækning af forekomsten af mobning samt dens udtryksformer, har vi lænet os op ad eXbus-forskernes forståelse af mobning. Foruden at afdække forekomsten af mobning har vi spurgt samtlige elever, om de har haft individuelle oplevelser, som kan tendere til mobning. Dette blev gjort, fordi erfaring viser, at elever kan have svært ved at definere, hvornår det de oplever er direkte mobning. Dette har vi afdækket ved at spørge, hvor ofte de er blevet udsat for følgende på erhvervsuddannelsen:

- Digital mobning (f.eks. andre har overtrådt dine grænser på sociale medier)
- Fysisk skade (f.eks. skubbet dig, slået dig eller udøvet vold mod dig)
- Kaldt grimme navne, gjort nar af eller blevet nedværdiget.
- Truet til at gøre ting, du ikke havde lyst til f.eks. at gøre ondt ved andre
- Dine grænser er blevet overtrådt
- Diskrimination (f.eks. pga. hudfarve, etnicitet, religion, seksualitet)
- Holdt udenfor fællesskabet eller ignoreret i sociale sammenhænge

Pilottest

Spørgeskemaet blev forud for undersøgelsesstart pilottestet af fem elever der gik på hovedforløb. Pilottesten blev gennemført for at sikre at spørgsmålene og svarkategorierne var forståelige, klare, udtømmende og gav mening i elevernes kontekst. Pilottesten foregik ved, at eleverne mødtes med to personer fra projektgruppen og afprøvede spørgeskemaet. Her fik eleverne mulighed for at komme med kommentarer både imens de besvarede spørgeskemaet og efter. På baggrund af elevernes feedback, tilpassede vi sproget i spørgeskemaet så spørgsmålsformuleringerne passede bedre ind i elevernes kontekst.

Målpopulation

I nærværende undersøgelse har ønsket været at få et overordnet billede af forekomsten af mobning på erhvervsskoleområdet. Derfor ønskede vi, at vores studiepopulation skulle være en repræsentativ stikprøve af den samlede andel af elever, der går på erhvervsuddannelser. Erhvervsuddannelserne kan placeres under fire forskellige hovedindgange: 'Fødevarer, jordbrug og oplevelser', 'Kontor, handel og forretningsservice', 'Omsorg, sundhed og pædagogik' samt 'Teknologi, byggeri og transport'. For at få en repræsentativ stikprøve af den samlede elevgruppe, tog vi i stikprøveudvælgelsen udgangspunkt i

fordelingen på de forskellige hovedindgange samt fordelingen på grund- og hovedforløb. Sidst men ikke mindst sigtede vi efter en geografisk spredning, ved at have elever fra hver af de fire hovedindgange repræsenteret fra hver region.

Den ønskede stikprøve er beregnet på baggrund af den seneste opgørelse fra *Danske Erhvervsskoler og Gymnasier* (DEG). Opgørelsen er baseret på tal fra 2016, der viste at 69% af erhvervsskoleelever går på hovedforløb og 31% går på grundforløb (Danske Erhvervsskoler og Gymnasier 2017). Derudover viste opgørelsen, hvordan tilgangen til erhvervsuddannelser fordelte sig på de fire hovedindgange i 2016. Ud af den samlede tilgang til erhvervsuddannelserne udgjorde 'Fødevarer, jordbrug og oplevelser' 13 %, 'Kontor, handel og forretningsservice' 23 %, 'Omsorg, sundhed og pædagogik' 20 % samt 'Teknologi, byggeri og transport' 44 % (Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling 2016). Denne procentvise fordeling på indgange er det tætteste, vi kom på den reelle fordeling af elever på de fire hovedindgange. For at sikre, at der blev spurgt et repræsentativt udsnit, ønskedes en stikprøve på 1500 elever. På tabel 2 ses den ønskede stikprøve.

Tabel 2. Fordeling af den ønskede stikprøve

Fødevarer, jordbrug og oplevelser	ca. 195 elever	60 grundforløb
		135 hovedforløb
Kontor, handel og forretningsservice	ca. 345 elever	107 grundforløb
		238 hovedforløb
Omsorg, sundhed og pædagogik	ca. 300 elever	93 grundforløb
		207 hovedforløb
Teknologi, byggeri og transport	ca. 660 elever	205 grundforløb

Dataindsamlingsmetode

DCUM har tidligere erfaret, at det kan være svært at gennemføre spørgeskemaundersøgelser på erhvervsuddannelserne, hvilket bl.a. har resulteret i få besvarelser (Challi & Høxbroe 2016). Dette formodes bl.a. at skyldes strukturen på erhvervsuddannelserne, herunder de mange forskellige strukturer fra skole til skole, samt vekslingen mellem skoleforløb og praktikforløb. I planlægningen af spørgeskemaundersøgelsen vurderede vi, at hensynet til at opnå en acceptabel svarprocent vægtede højere end at få et tilfældigt udsnit af erhvervsskoleelever og derfor valgte vi at rekruttere elever igennem deres holddeltagelse i skoleforløbet - dvs. *klyngeudvælgelse*, frem for et tilfældigt udsnit af alle erhvervsskoleelever. Ved at anvende klyngeudvælgelse sikres en høj svarprocent når først skolerne havde sagt ja til deltagelse.

I Danmark findes over 106 forskellige erhvervsuddannelser (Danske Erhvervsskoler og Gymnasier 2). På grund af dataindsamlingsmetoden var det derfor ikke muligt at dække alle forskellige uddannelsesstyper i undersøgelsen og resultaterne er derfor repræsentativ på et overordnet niveau, men ikke nødvendigvis repræsentativ på hovedindgangs- og uddannelsesniveau. Af samme årsag præsenteres resultaterne i nærværende rapport på et overordnet niveau.

Uddannelserne blev først kontaktet telefonisk og fik derefter tilsendt en mail med en beskrivelse af projektet. For at opnå geografisk repræsentativitet blev der taget højde for skolernes placering i undersøgelsen. Hvis en skole takkede nej, gik vi videre til en anden skole med samme ønskede indgange, hvis geografiske placering levede op til det vores ønske. På deltager-skolerne fik vi tildelt en kontaktperson. Kontaktpersonen blev bedt om at rekruttere det ønskede antal hold samt sikre at spørgeskemaet blev besvaret. Antallet af hold, som blev bedt om at besvare spørgeskemaet, varierede fra skole til skole, idet det afhang af antallet af elever på det enkelte hold.

Spørgeskemaet blev gennemført som en internetbaseret survey, hvortil linket blev tilsendt skolens kontaktperson med en beskrivelse af, hvordan undersøgelsen skulle gennemføres. Eleverne blev bedt om at besvare undersøgelsen som en del af undervisningen, hvor deres underviser præsenterede undersøgelsen og sørgede for at de fik adgang. Pga. holdopstart, praktikforløb og andre opbrud i skoleforløbet blev svarperioden tilpasset, hvad der var muligt på den enkelte skole. Besvarelsen af spørgeskemaet strakte sig derfor fra primo februar til primo april. Eleverne besvarede spørgeskemaet anonymt, men blev bedt om at udfylde baggrundoplysninger omkring: køn, alder, hovedindgang, uddannelsessted, uddannelsens navn samt hvorvidt de gik på grund- eller hovedforløb.

Studiepopulation

I tabel 2 ses den opnåede studiepopulation sammenlignet med den ønskede stikprøve. I studiepopulationen ses en lille overrepræsentation af elever fra 'Fødevarer, jordbrug og oplevelse' og 'Kontor, handel og forretningsservice' samt en lille underrepræsentation af 'Teknologi, byggeri og transport'. I den opnåede studiepopulation er der ligeledes en overrepræsentation af elever fra grundforløbet sammenlignet med elever fra hovedforløbet. Analyser viste imidlertid at andelen af elever, som oplever mobning, fordeles sig nogenlunde ens på disse to undergrupper. En χ^2 -test viste, at der med 95% sandsynlighed ikke er forskel på forekomsten af mobning mellem disse to grupper. Derved formodes overrepræsentationen af grundforløbselever ikke at have betydning for validiteten af vores analyser.

I undersøgelsen indgår elever, som har startet op på deres grundforløb på forskellige tidspunkter. Det betyder at der i undersøgelsen indgår elever som startede på deres uddannelse vinter 2018 – hvoraf de, som har gået på uddannelsen i kortest tid, har gået på uddannelsen i minimum 1,5 måned. En χ^2 -test viste imidlertid at der i vores studiepopulation, med 95% sandsynlighed ikke er forskel på forekomsten af mobning mellem de elever der havde vinteropstart 2018 sammenlignet med resten af vores studiepopulation. Hovedparten af studiepopulationen er elever fra EUD. Foruden dette indgår elever fra EUX og enkelte elever fra EUV i studiepopulationen. Da EUX-uddannelsen varierer fra EUD, både i elevgruppe og uddannelsestype, kunne det være interessant at undersøge forskellene mellem disse grupper. Dette har dog ikke været fokus i nærværende undersøgelse.

I nedenstående tabel (tabel 3) ses en oversigt over hvilke uddannelser, der er repræsenteret i undersøgelsen. Oversigten er lavet ud fra elevernes egne besvarelse af hvilken uddannelse, de går på. Grundforløbseleverne har ikke angivet en uddannelse, og derfor er oversigten kun baseret på besvarelser fra hovedforløbselever. Uddannelserne har afhængig af uddannelsessted mange forskellige navne. I oversigten er der valgt de oftest anvendte betegnelser.

Tabel 3.

Hovedindgang	Uddannelser, der har deltaget i undersøgelsen
Fødevarer, jordbrug og oplevelser	Landbrugsuddannelsen
	Gastronom/ kokkeuddannelsen
	Dyrepasseruddannelsen
	Ernæringsassistent
Kontor, handel og forretningservice	Kontoruddannelsen (Administration, spedition og shipping)
	Butiksassistent
	Handelsuddannelser (Logistik-, indløb-og salgs-/handelsassistent)
	Eventkoordinator
	Finansuddannelsen
Omsorg, sundhed og pædagogik	Frisøruddannelsen
	Social- og Sundhedsassistent
	Pædagogisk assistent
	Serviceassistent
	Rengøringstekniker
Teknologi, byggeri og transport	Skiltetekniker
	Elektriker
	Mekaniker (Personvogns og lastvognsmekaniker)
	VVS (Energi)
	Datatekniker
	Infrastruktur tekniker
	It-supporter
	Maler
	Murer
	Tømrer
	Bygningsmaler

I tabellen herunder fremgår fordelingen af elever på køn og alder.

	Antal elever (%)
Køn	
Kvinde	625 (46,5%)
Mand	717 (53,5%)
Alder	
15-20 år	670 (50 %)
21-25 år	338 (25 %)
26-30 år	159 (12 %)
30+	175 (13 %)

Analysebemærkninger

For at sikre at opgaven blev overskuelig for kontaktperson, blev de bedt om at rekruttere det antal hold, som svarede til det antal elevbesvarelser, vi havde brug for. Vi har ikke efterspurgt opgørelser over det eksakte antal elever der går på de enkelte hold og af samme årsag har det ikke været muligt at lave en frafaldsanalyse.

Analyserne er blevet gennemført i statistikprogrammet STATA. Vi fik besvarelser fra 1.381 erhvervsskoleelever. Elever som kun delvist havde besvaret spørgeskemaet blev frasorteret (n=39). Analyserne er derfor baseret på 1342 erhvervsskoleelever.

I svarskalaerne anvendt i spørgeskemaet, valgte vi at undgå midterkategorier. Det vil f.eks. sige at til spørgsmålet "I hvilken grad oplever du at være en del af fællesskabet på din skole?" var svarkategorierne: "Ofte, Ind i mellem, I mindre grad, aldrig og ved ikke". Det skyldes at respondenter i spørgeskemaundersøgelser kan have en tendens til at foretrække midterkategorien fordi det er det, der opleves nemmest (Danmarks Evaluerings Institut 2017). Når midterkategorien fjernes medfører det imidlertid, at elevernes oplevelse af ligevægt mellem de positive og negative svarkategorier ændres. Så respondenterne i nogle tilfælde vil anse midterplaceringen som værende imellem i høj grad og i nogen grad frem for mellem i nogen grad og i mindre grad, og dermed vil besvarelserne blive et mere positivt billede af oplevelsen af fællesskabet sammenlignet med det virkelige billede (Clement 2017: 124-125). Grundet valget om ikke at anvende midterkategorier, har vi valgt ikke at tolke i nogen grad som udelukkende positiv. Kategorien "ved ikke" er kun anvendt i situationer, hvor det oplevedes som værende nødvendigt.

Litteraturliste

- Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2010): "1. Interviewet: Samtalen som forskningsmetode" i *Kvalitative Metoder, En grundbog*. 1. Udgave, Hans Reitzels Forlag, side 29-54
- Børnerådet (2013): "Folkeskoleoplevelser og valg af ungdomsuddannelse". Analysenotat fra Børnerådet, 20. september 2013, side 1-7
- Challi, R. & Høxbroe, L. J. (2016): "De fysiske rammer på erhvervsuddannelserne". Dansk Center for undervisningsmiljø. December 2016
- Christensen et al. (2017): Mental sundhed blandt unge. Resultater fra Ungdomsprofilen 2014. Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet.
- Clement, S. L. (2017): "Formulering af Surveysspørgsmål" i *Survey- Design, stikprøve, spørgeskema, analyse*. Frederiksen M., Gundelach P., & Nielsen, R. S. (red.). 1. udgave, 1. oplag, Hans Reitzels Forlag. Kapitel 6
- Danmarks Evaluerings Institut (EVA) (2017): "Det gode spørgeskema"
- Ekspertgruppen om bedre veje til en ungdomsuddannelse (2017): "Bedre veje til ungdomsuddannelser – anbefalinger til regeringen." Februar 2017.
- Gutman, L. M. & Vorhaus, J. (2012): "The Impact of Pupil Behaviour and Wellbeing on Educational Outcomes", Department for Education. Research Report.
- Halkier, B. (2010): "5. Fokusgrupper" i *Kvalitative Metoder, En grundbog*. 1. Udgave, Hans Reitzels Forlag. Side 121-136
- Hansen C.D., Andersen L.P. & Andersen J.H. (2010): "Mobning blandt unge - i skolen og på arbejdspladsen. Analyse af en ungdomsgruppe. Foreløbige resultater fra ungdomskohorten VestLiv". Øje på arbejdsmiljøet. LO-dokumentation, april 2010.
- Hansen, H. R. (2018): "Mobning". Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, H. R. (2017): "Kapitel 1 – Det nye mobbesyn" i *Mobning, viden og værktøjer for fagfolk*. Akademisk Forlag, København. Side 15-36.
- Hansen, H. R. (2005): "Grundbog mod mobning". Gyldendals Lærerbibliotek
- Holstein, B. et al. (2017): "Elevernes fællesskab og trivsel i skolen. Analyser af den Nationale Trivselsmåling", Dansk Center for Undervisningsmiljø, August 2017
- Klinge, L. (2016): Lærereens relationskompetence: En empirisk undersøgelse af, hvordan lærereens relationskompetence viser sig i interaktioner med elever og klasser i almenundervisningen i folkeskolen. København: Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet.
- Klinge, L. (2017): Lærereens relationskompetence. Kendetegn, Betingelser og Perspektiver. Dafolo. Maj 2017.
- Kofoed, J. & Søndergaard D. M. (red.) (2009): Mobning. Sociale processer på afveje. København: Hans Reitzels Forlag.
- Regeringen. (2018): "Fra folkeskole til faglært – Erhvervsuddannelser i fremtiden 2018".
- Sundhedsstyrelsen. (2012): "Forebyggelsespakke, Mental Sundhed"
- Søndergaard, D. M. (2009): "Mobning og social eksklusionsangst..." i *Mobning – sociale processer på afveje*. Side 21-58
- Ulrich, M. (2014): "Det gode fællesskab". Psykolog Nyt. Nr. 16 side 14-16
- Undervisningsministeriet (2016): "Elevtrivselsmålingen på erhvervsuddannelserne". Styrelsen for IT og Læring.
- Wendelbo, C. & Røe, M. (2014): "Mobbing i videregående oplæring. Forekomst og forståelse af mobning blandt elever og lærlinge i Vestfold". NTNU Samfunnsforskning AS. *Mangfold og Inkludering*.

- Wistoft, K. (2012): *Triusel og selvværd: mental sundhed i skolen*, Hans Reitzels Forlag

Hjemmesider:

- Danske Erhvervsskoler og Gymnasier (DEG). (2017): "Hvor mange elever er i gang med en ungdomsuddannelse?". <https://deg.dk/fileadmin/3. Uddannelser/Erhvervsskolen i tal 2017/2.1 Hvor mange er i gang opdaterede tal LMF.pdf>
Den 8. oktober 2018
- Danske Erhvervsskoler og Gymnasier (2) (DEG). "Erhvervsskolen i tal"
<https://deg.dk/uddannelserne/erhvervsskolen-i-tal/#panelc5175>
Den 8. oktober 2018
- Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling. (2016): "Tilgang til erhvervsuddannelsernes grundforløb sommeren 2016". Styrelsen for IT og Læring. Danske Erhvervsskoler og Gymnasier. <http://deg.dk/fileadmin/3. Uddannelser/Erhvervsskolen i tal 2017/1.7 Tilgang til eud 2016.pdf>
Den 8. oktober 2018
- DCUM (2017). "Mobning på erhvervsskoler: "Det er gas - du ka ta' det!"". <http://dcum.dk/ungdomsuddannelse/artikler-og-debat/mobning-paa-erhvervsskoler-det-er-gas-du-ka-ta-det>
Den 8. oktober 2018

Mobning og fællesskaber på erhvervsuddannelserne – set fra et elevperspektiv

Dansk Center for Undervisningsmiljø
December 2018

Foto: Mette Johnsen

Projektgruppe: Maria Hummelose, Astrid Fyrstenborg, Louisa Pagh Larsen & Randi Bruhn Mannion

Redaktion: Christian Rudbeck & Trine Durup

Ansvarshavende: Jannie Moon Lindskov

ISBN: 978-87-92007-00-1